

Developing Trade Between Iran and Russia: A Strategy for Achieving the General Policies of the Resistance Economy

Hossein Ahmadi¹, Ahmad Kazemi Gorji^{2*}

1. M.A., Department of International Business Management, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. Email: hosseinahmadi1313@gmail.com

2. Ph.D. Candidate, Department of Business Administration, Faculty of Management and Accounting, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Corresponding Author. Email: Ak.gorji@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 01-11-2024
Accepted: 05-04-2025

Keywords:
Resistance economy,
Russia, business
strategy, IRAN and
SWOT-ANP model.

Abstract

With the intensification of sanctions against Iran and Russia, both countries have adopted resistance economy strategies in order to strengthen their domestic economies. This shift has led to changes in their trade policies, with a growing focus on Eastern trade partners to replace Western markets. This has led to increasing willingness from both nations to establish a sustainable and mutually beneficial relationship. The aim of the present study is to propose a strategy for further developing trade relations between Iran and Russia in line with the broader objectives of Resistance Economy doctrines. For this purpose, survey and library research methods were employed to gather data, and the SWOT-ANP approach was utilized to analyse the gathered information.

The results revealed 7 strengths, 12 weaknesses, 7 opportunities, and 8 threats. The weights assigned to each factor were as follows: strengths (0.346), weaknesses (0.308), threats (0.218), and opportunities (0.128). Among the strategic options, WO (Weakness-Opportunity) strategies received the highest weight at 0.38, followed by WT (Weakness-Threat) strategies at 0.26, SO (Strength-Opportunity) strategies at 0.23, and ST (Strength-Threat) strategies at 0.13.

Cite this article: Ahmadi, H., & Kazemi gorji, A. (2025). Developing Trade Between Iran and Russia: A Strategy for Achieving the General Policies of the Resistance Economy. *Journal of Defense Economics & Sustainable Development*, 10 (35), 97-133.

[20.1001.1.30607531.1404.10.35.4.8](https://doi.org/10.201001.1.30607531.1404.10.35.4.8)

© The Author(s) 2025. Published by Defense Economics Scientific Association of Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)

توسعه تجارت ایران و روسیه؛ راهبرد تحقق سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی

حسین احمدی^۱، احمد کاظمی گرجی^۲

۱. کارشناسی ارشد، گروه مدیریت بازرگانی بین‌الملل، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

رایانامه: hosseinahmadi1313@gmail.com

۲. دانشجوی دکتر، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، نویسنده مسئول.

رایانامه: Ak.gorji@Gmail.com

چکیده

با شدت گرفتن تحریم‌ها بر علیه دو کشور ایران و روسیه، گسترش و تقویت پیوندهای اقتصادی بلندمدت میان دو کشور می‌تواند بستر مناسبی را جهت مقاوم‌سازی اقتصادی در برابر تحریم‌ها فراهم کند. طی سالهای اخیر روابط موجود میان دو کشور فراز و فرودهای فراوانی را به خود دیده است؛ این درحالی است که بازار روسیه از جذابیت قابل توجهی برای صادرکنندگان ایرانی برخوردار است اما به دلیل عدم وجود راهبرد کلان مناسب جهت تغییر وضع موجود مغفول مانده است. از این رو پژوهش حاضر با هدف ارائه راهبرد توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نگاشته شد. در پژوهش حاضر از روش‌های پیمایشی و کتابخانه‌ای به منظور جمع‌آوری داده‌های پژوهش و از رویکرد SWOT-ANP به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده استفاده شد.

بر اساس نتایج، تعداد ۷ نقطه قوت، ۱۲ نقطه ضعف، ۷ فرصت و ۸ تهدید شناسایی شدند. وزن تخصیص داده شده به هر نقاط قوت نیز معادل ۰/۳۴۶، نقاط ضعف ۰/۳۰۸، تهدید ۰/۲۱۸ و فرصت ۰/۱۲۸ می‌باشد. از میان انواع راهبردها نیز راهبردهای WO با وزن ۰/۳۸، راهبردهای WT با وزن ۰/۲۶، راهبردهای SO با وزن ۰/۲۳ و ST با وزن ۰/۱۳ از بیشترین وزن برخوردار هستند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله علمی

تاریخچه مقاله:

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۸/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷

واژگان کلیدی:

اقتصاد مقاومتی، روسیه،

ایران، راهبرد تجاری و

الگوی SWOT-ANP

استناد به مقاله: احمدی، حسین و کاظمی گرجی، احمد. (۱۴۰۴). توسعه تجارت ایران و روسیه؛ راهبرد تحقق سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی، فصلنامه اقتصاد دفاع و

توسعه پایدار، ۱۰(۳۵): ۹۷-۱۳۳.

ناشر: انجمن علمی اقتصاد دفاع ایران

نویسندگان ©

۱. مقدمه

امنیت ملی به عنوان یک مفهوم گسترده در نظر گرفته می‌شود که بر اساس تعاریف موجود دارای ابعاد مختلفی می‌باشد. در این میان یکی از مهمترین رویکردها جهت به خطر انداختن امنیت کشورها بهره‌مندی از جنگ‌افزارهای اقتصادی می‌باشد. این جنگ‌افزارها در قالب راهبردهای مختلف مثل فقیرسازی، قطع رابطه، تحریم، محدودسازی، خشونت سیاسی، سلطه و نابسامان جلوه نمودن اوضاع اقتصادی و اجتماعی کشور خود را نشان می‌دهند (طغیانی، ۱۳۹۵؛ ۴۳).

با گذشت زمان همانطور که راهبردهای این جنگ‌افزارهای اقتصادی توسعه پیدا می‌کنند؛ روش‌های دفاع در برابر آنها نیز به روزتر شدند؛ تا از این طریق اثرات ناشی از آنها را خنثی و یا کم اثر نمایند. در واقع بسته به ماهیت جنگ اقتصادی (تحریم، تعرفه‌های گمرکی و ...) و قدرت اقتصادی کشور به کار گیرنده از راهبردهای تهاجم اقتصادی، کشور درگیر نیز متناسب با ظرفیت های خود راهکارهایی به منظور مقابله با آن اتخاذ می‌نماید (نصرآبادی و موسویان، ۱۴۰۲؛ ۵۸).

با وجود شرایط تحریمی ایران، طبیعی است که اقتصاد کشور نیازمند به کارگیری یک الگوی اقتصادی خاص (از جهت برقراری تناسب با ظرفیت ها و محدودیت های موجود) می‌باشد. لذا با توجه به این شرایط سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی به عنوان راهبردی متناسب با ظرفیت‌های کشور که در برگیرنده‌ی جنبه‌های فرهنگی و عدالتی هم راستای با ماهیت نظام جمهوری اسلامی ایران، مورد توجه قرار گرفت. در حقیقت اقتصاد مقاومتی به عنوان یک الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی با فراهم‌سازی موجبات رشد و شکوفایی کشور به صورت درون زا زمینه توسعه اقتصادی را آماده می‌نماید (صمصامی و مظفری، ۱۴۰۲؛ ۶۲).

این سیاست در طی ۲۴ بند ارائه شد که در بند ۱۰ از آن، حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت مورد تاکید قرار گرفته است. با توجه به شرایط عنوان شده در خصوص اقتصاد ایران صادرات به عنوان یک فعالیت تجاری ضروری در شکل‌دهی به اقتصاد ملی شناخته می‌شود (اکبری مقدم و کشاورزقاسمی، ۱۳۹۷؛ ۳۸). در واقع در سایه بروز صادرات است که کشورها از توانمندی مناسب در جهت رشد و ارتقای تولید داخلی، انتقال فناوری، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و سیالیت نیروی کار برخوردار خواهند شد. این مهم به معنای رونق اقتصاد داخلی، اشتغال‌زایی، کاهش فقر و بیکاری و نیز حرکت به سمت سطح توسعه‌یافتگی بالاتر خواهد بود (حیدریان دولت آبادی و مظاهر کوهستانی، ۱۳۹۸؛ ۱۱۵).

اهمیت دیگر مقوله صادرات در ایران از این واقعیت نشات می‌گیرد که بیشترین سهم صادرات کشور در طی سال های اخیر مربوط به محصولات نفتی بوده و این در حالی است که در تمامی برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی به عنوان یکی از اهداف اصلی مطرح شده است (حافظیه، گلی و علمی مقدم، ۱۳۹۶؛ ۱۳۰).

همانطور که عنوان شد در بند ۱۰ سیاست های ابلاغی اقتصاد مقاومتی بر مقوله صادرات تاکید شده که ذیل آن بر مواردی نظیر برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی، شکل‌دهی بازارهای جدید و تنوع‌بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به ویژه با کشورهای منطقه مورد توجه قرار گرفته است. از جمله مزیت های مهم جمهوری اسلامی ایران در جهت تحقق این امر، همسایگی با ۱۵ کشور (از طریق مرزهای زمینی و دریایی) می‌باشد که

می‌تواند از این طریق نقش مهمی در پیوند دادن اقتصاد کشورهای منطقه با یکدیگر داشته باشد. از طرف دیگر ارتقای سطح تجارت با کشورهای همسایه می‌تواند منجر به افزایش سطح قدرت سیاسی کشور در منطقه شود (صابری، حسین قلیپور و آقازاده، ۱۳۹۷: ۳۰۰).

در این میان فدراسیون روسیه از جمله همسایگان راهبردی جمهوری اسلامی ایران به حساب می‌آید که در طی سال‌های اخیر روابط موجود میان دو کشور فراز و فرودهای فراوانی را به خود دیده است. به طوری که در مقطعی دو کشور آنچنان به یکدیگر نزدیک شده‌اند که صحبت از مشارکت راهبردی آنها به میان آمده و گاهی نیز چنان از هم فاصله گرفته‌اند که روابط میان دو کشور به مرز تیرگی در روابط رسیده است (جعفری و ذوالفقاری، ۱۳۹۲: ۳۳). برای مثال در دوره صفویه همکاری‌های نزدیکی میان شوروی و ایران وجود داشت؛ سپس با بر روی کار آمدن حکومت قاجار دوران تیره روابط میان ایران و شوروی آغاز گردید؛ به طوری که روابط میان ایران و روسیه در این دوره را می‌توان با سه ویژگی خصومت، جنگ و مداخلات گسترده از جانب روسیه توصیف نمود (موسوی، ۱۳۹۷: ۱۴).

با این وجود، آمارهای ارائه‌شده در خصوص حجم تجارت میان دو کشور تاکنون نشان‌دهنده‌ی جنبه‌ای دیگر از روابط میان ایران و روسیه بوده است. به طور کلی بر اساس گزارش ارائه‌شده از طرف گمرک جمهوری اسلامی ایران، حجم تجارت خارجی ایران (در محصولات غیر نفتی) در سال ۱۴۰۲ معادل ۱۱۷ میلیارد دلار بوده است. از طرف دیگر حجم تجارت میان ایران و روسیه در این سال حدود ۲/۶۶ میلیارد دلار آمریکا تخمین زده شد. در واقع این مهم نشان می‌دهد که طی این سال تنها در حدود ۲/۲۷ درصد از تجارت خارجی ایران به کشور روسیه اختصاص داشته است.

بر اساس آمارهای صادرشده از طرف گمرک جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۲ بازار فدراسیون روسیه با رقم ۹۶۴ میلیون دلار به عنوان نهمین بازار صادراتی ایران در این سال شناخته می‌شود. در واقع میزان صادرات ایران به کشورهای چین، عراق، امارات، ترکیه، هند، پاکستان، افغانستان و عمان بیش از میزان صادرات ایران به روسیه بوده است. از طرف دیگر از لحاظ واردات نیز روسیه با رقم ۱/۷ میلیارد دلار به عنوان ششمین مبدا وارداتی به ایران شناخته می‌شود. در طی سال ۱۴۰۲ میزان واردات ایران از کشورهای امارات، چین، ترکیه، آلمان و هند بیشتر از فدراسیون روسیه بوده است. در مجموع از لحاظ حجم کلی تجارت نیز روسیه به عنوان ششمین شریک تجاری ایران شناخته می‌شود. این در حالی است که کشورهای چین، امارات، ترکیه، عراق و هند از لحاظ حجم تجارت بیش از ایران هستند (آمار سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳).

نکته قابل تامل در خصوص این آمار این است که کل حجم تجارت روسیه در سال ۲۰۲۳ میلادی بیش از ۷۰۰ میلیارد دلار برآورد شده است. در واقع این مهم نشانگر این واقعیت است که عملاً حجم تجارت ایران و روسیه کمتر از نیم درصد از کل روابط تجاری روسیه را تشکیل می‌دهد (سایت کانتری اکونومی^۱، ۲۰۲۴).

آمارهای منتشرشده از میزان حجم تجارت ایران و روسیه در حالی است که بازار روسیه از جذابیت قابل توجهی برای صادرکنندگان ایرانی برخوردار است. جمعیت حدود ۱۴۶ میلیون نفری، درآمد سرانه بالا، قرار گرفتن در زمره اقتصادهای بزرگ دنیا، پنجمین واردکننده مواد غذایی در جهان، مصرف سرانه بالا و ... از جمله مهمترین جذابیت

¹ countryeconomy.com

های بازار روسیه به حساب می‌آیند که متأسفانه در طی سال‌های اخیر به دلیل عدم وجود راهبرد کلان مناسب جهت تغییر وضع وجود مغفول مانده است (صابری، حسین قلیپور و آفازاده، ۱۳۹۷؛ ۳۰۳-۳۰۸). این در حالی است که بهره‌مندی از ظرفیت‌های موجود در صادرات به روسیه می‌تواند در کنار گسترش و تقویت پیوندهای اقتصادی بلندمدت میان ایران و روسیه، بستر مناسبی را جهت مقاوم‌سازی اقتصاد کشور در برابر تحریم‌های اعمال شده بر علیه ایران فراهم کند (سیمبر و غلام‌نیا، ۱۴۰۰؛ ۸).

لذا در راستای مسئله بیان شده و تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، هدف مقاله حاضر ارائه راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌باشد که جهت دستیابی به این هدف ۳ پرسش مطرح شده که عبارتند از:

- ۱- مهمترین نقاط قوت و ضعف موجود در مسیر توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چیست؟
- ۲- مهمترین تهدیدات و فرصت‌های موجود در مسیر توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چیست؟
- ۳- راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چیست؟

به منظور پاسخ به پرسش‌های مطرح شده در قسمت دوم از پژوهش حاضر مبانی نظری و پیشینه پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. سپس در ادامه روش پژوهش حاضر ارائه خواهد شد. در قسمت چهارم از پژوهش حاضر نیز داده‌ها و یافته‌های پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت و در نهایت در آخرین بخش از پژوهش حاضر علاوه بر ارائه مدل نهایی پژوهش، قسمت نتیجه‌گیری و پیشنهادات مربوطه مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. مبانی نظری پژوهش

۲-۱-۱. پیشینه روابط ایران و روسیه

بررسی ماهیت تاریخی روابط میان ایران و روسیه نشان دهنده روابطی با فراز و فرودهای بسیار می‌باشد که در هر دوره‌ای تحت تاثیر عوامل دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی قرار داشته است. تا پیش از سقوط شوروی مواردی نظیر تصرف سرزمین ایران توسط امپراتوری روسیه در سال‌های ۱۸۱۳ و ۱۸۲۸ ذیل قراردادهای گلستان و ترکمنچای، حمایت اتحادیه شوروی از جریان‌های تجزیه طلب در شمال و شمال غربی ایران در پایان جنگ‌های جهانی اول و دوم، عدم خروج نیروهای نظامی اتحادیه شوروی از خاک ایران در پایان جنگ جهانی دوم، حمایت اتحادیه شوروی از حزب توده ایران، حمله اتحاد شوروی به افغانستان و اشغال این کشور مسلمان‌نشین در نواحی مرزی شرق ایران و حمایت موثر اتحاد شوروی از عراق در جریان جنگ ۸ ساله میان ایران و عراق از جمله عوامل تاریخی به حساب می‌آیند که بر تاریخچه روابط دو کشور اثر گذاشته است. اما با این وجود به طور قطع تقلیل روابط ایران و شوروی به این موارد نمی‌تواند تصویر کاملی از آن ارائه دهد. در دوران رژیم پهلوی با وجود آنکه ایران به عنوان یک کشور وابسته به آمریکا در منطقه غرب آسیا شناخته می‌شد؛ اما بنا به دلایلی نظیر ویژگی‌های

ژئوپلیتیک بی نظیر آن، شوروی همواره در تلاش بود تا رابطه خود با ایران را در سطحی مطلوب حفظ نماید. از طرف دیگر برای ایران نیز رابطه با شوروی با هدف کسب امتیازهای بیشتر از آمریکا به خصوص در زمان به قدرت رسیدن کندی^۱ در آمریکا از اهمیت بالایی برخوردار بود. در همین راستا در دوران حکومت پهلوی قراردادهای مهمی نظیر صادرات گاز ایران به شوروی، قرارداد ساخت کارخانه‌های ذوب آهن در اصفهان و خرید انواع سلاح ها از شوروی میان دو طرف به امضا رسید (کولایی و عابدی، ۱۳۹۶؛ ۸۰۳).

در ادامه و در سال ۱۳۵۷ سیاستمداران شوروی موضعی محتاطانه در قبال پیروزی نهضت مردمی و اسلامی ایران اتخاذ کردند؛ اما در عین حال لفظ انقلاب اسلامی از سوی رسانه‌های شوروی به کار گرفته شد. مسلماً سقوط شاه و تضعیف روابط با آمریکا و خروج ایران از پیمان ستو و تسخیر لانه جاسوسی موجبات خرسندی شوروی را فراهم می‌آورد و باعث شکست اردوگاه غرب به عنوان رقیب اصلی شوروی می‌شد؛ اما همانطور که عنوان شد حمایت شوروی از عراق در جریان جنگ ایران و عراق نشانگر سیاست دوگانه شوروی در آن برهه بود. در ادامه نیز با فروپاشی شوروی به نحوی این سر درگمی در خصوص ماهیت روابط بین دو کشور ادامه پیدا کرد. البته بروز این سر در گمی بنا به دلایلی نظیر تغییر بنیادین در شرایط سیاسی، اقتصادی و نظامی قابل پیش‌بینی بوده اما برآیند سیاست های جمهوری اسلامی ایران در آن برهه مخالفت با سیاست های اتخاذ شده از طرف یلتسین بوده است. با این وجود رفته رفته از نیمه دوم سال ۱۹۹۵ با تغییرات داده شده در دستگاه سیاست خارجی روسیه و سپس درک ضرورت‌های جدید داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی از سوی رهبران روسیه، گسترش روابط روسیه و ایران در دستور کار سیاست خارجی روسیه قرار گرفت. در چنین فضایی ایران نیز در زمان وقوع جنگ قره باغ میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان به صورت فعالانه به عنوان عنصر میانجی وارد عمل شد و حتی توانست تا حدی از شدت این منازعات بکاهد. از سویی دیگر در طی سال ۱۹۹۹ جنگ دولت روسیه با برخی از جریان‌های فعال در منطقه چچن باعث شده بود تا جایگاه این کشور در میان کشورهای مسلمان تضعیف شود که ایران در طی این دوره به عنوان رئیس سازمان کنفرانس اسلامی تلاش داشت تا نقشی سازنده در بهبود روابط روسیه با کشورهای اسلامی داشته باشد.

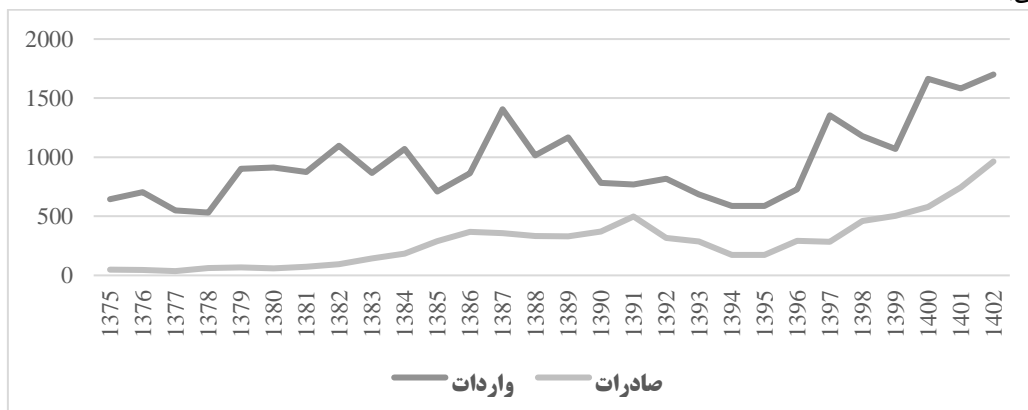
در همین راستا در سال ۲۰۰۱ در طی اولین دوره ریاست جمهوری پوتین^۲ در روسیه، آقای خاتمی رئیس جمهور وقت ایران سفری به مسکو داشت که این سفر را می‌توان به نقطه آغازین برای دور جدید روابط ایران و روسیه در نظر گرفت. در طی این سفر معاهده‌ای تحت عنوان «قانون معاهده اساس روابط متقابل و اصول همکاری بین جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه» در مسکو و در حضور روسای جمهور دو کشور امضا شد. معاهده شامل مقدمه و بیست و یک ماده‌ای است. ماده ۶ این معاهده بر همکاری دو کشور در حوزه انرژی، از جمله هسته‌ای اشاره کرده و تصریح می‌کند "طرفین به گسترش مناسبات درازمدت و متقابلاً مفید خود به منظور تحقق طرح های مشترک در زمینه‌های حمل و نقل، انرژی من جمله: استفاده صلح جویانه از انرژی هسته‌ای، احداث نیروگاه‌های اتمی، صنایع، علوم، فنون، کشاورزی و بهداشت عمومی مساعدت خواهند نمود". همچنین در ماده ۲۱ این معاهده به این نکته اشاره شده که "این معاهده برای مدت ده سال منعقد می‌گردد و در صورتی که هیچ یک از طرفین حداقل

¹ John Fitzgerald Kennedy

² Veladimir Putin

یک سال قبل از پایان اعتبار آن به صورت کتبی طرف دیگر را از قصد خود پیرامون قطع اعتبار معاهده مطلع نسازد، خود به خود برای دوره‌های پنج ساله بعدی تمدید می‌شود. این معاهده در مسکو در تاریخ بیست و دوم اسفند ماه سال ۱۳۷۹ هجری شمسی برابر با دوازدهم مارس ۲۰۰۱ میلادی در دو نسخه به زبان های فارسی و روسی که هر یک از متون دارای اعتبار یکسان می‌باشد، تنظیم شده است.^۱ همچنین از سویی دیگر در تاریخ ۲ اکتبر سال ۲۰۰۱ میان ایران و روسیه توافقنامه‌ای امضا شد که ذیل آن دو طرف موافقت کردند تا سقف صادرات اسلحه از روسیه به ایران معادل ۳۰۰ میلیون دلار باشد. از سویی دیگر در سال ۲۰۰۷ نیز در حاشیه نشست سران کشورهای خزر در تهران قرارداد اقتصادی جدیدی میان طرفین منعقد شد که باعث ایجاد افق های جدیدی از همکاری دوجانبه و منطقه‌ای در آسیای مرکزی برای دو طرف در منطقه خزر و قفقاز شد.

با پایان دوران ریاست جمهوری مدودوف^۱ و انتخاب مجدد پوتین به عنوان رئیس جمهور روسیه در سال ۲۰۱۲ مجدداً بستر جدیدی برای همکاری‌های میان ایران و روسیه آغاز گردید. در واقع در این برهه مواردی نظیر بحران سوریه و همچنین تنش میان روسیه و اوکراین و در نتیجه اعمال تحریم‌ها بر علیه روسیه را می‌توان به عنوان دلیل اصلی محیا شدن این بستر در نظر گرفت. در ادامه پژوهش حاضر به منظور آشنایی بیشتر با روند روابط اقتصادی میان دو کشور ایران و روسیه در نمودار شماره (۱) روند صادرات و واردات محصولات تجاری ایران و روسیه به تصویر کشیده خواهد شد. اما گذشته از روند افزایشی ارزش کلی مبادلات ایران و روسیه، داده‌های موجود نشان می‌دهند در این سال‌ها تراز تجاری به نفع روسیه پیش رفته است. اگرچه شرایط تحریمی کشور، روسیه را در ردیف ۱۵ کشور مهم شریک تجاری ایران قرار داده اما با بروز جنگ روسیه-اوکراین و اعمال تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا علیه روسیه انتظار می‌رود این موازنه تغییر کند. چرا که سهم ۶۰ درصدی تجارت روسیه با اروپا با این شرایط تحریمی دگرگون شده و این مهم عملاً به معنای گشوده شدن بازار ۱۰۰ میلیارد دلاری برای تولیدکنندگان ایرانی می‌باشد.

نمودار شماره (۱) روند تجارت ایران و روسیه از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۴۰۲ - میلیون دلار

منبع: سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳

¹ Dmitry Anatolyevich Medvedev

۲-۱-۲. وابستگی متقابل

در طی سالیان اخیر با شدت گرفتن خصومت دشمنان در عرصه‌های نرم و هوشمند و همچنین اعمال شدیدترین تحریم‌ها، محدودیت کسب و کارهای داخلی و ارتباطات خارجی شدت گرفتند (سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳؛ ۱۱۷). به طور کلی تحریم به شکلی از امتناع نظام‌یافته از ایجاد روابط اجتماعی، اقتصادی و یا سیاسی از طرف مجموعه‌ای از دولت‌ها بر علیه یک دولت گفته می‌شود که هدف از به کارگیری آن نیز می‌تواند شامل مواردی نظیر تنبیه، ایجاد رفتار مورد قبول و بازدارندگی باشد (حدادی ۱۳۸۹ و سمیعی‌نسب، ۱۳۹۳). ایلر^۱ نیز در پژوهش خود در سال ۲۰۰۷ عنوان نمود که تحریم اقتصادی سلاحی است که عرصه‌ی دیپلماسی را از میدان گفت‌وگو تبدیل به کارزار عمل می‌نماید. طبیعی است که در چنین شرایطی ضرورت طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی در حوزه‌ی دیپلماسی اقتصادی بیش از پیش احساس می‌گردد.

با گسترش مفاهیمی نظیر جهانی‌شدن و همچنین وابستگی متقابل این نکته مشاهده شده که دیپلماسی کشورها تنها محدود به مسائل سیاسی نیست و موضوعات مربوط به این حوزه گسترش پیدا کرده است. به نوعی که در این سال‌ها عملاً شاهد این بوده‌ایم که موضوعات مربوط به حوزه‌ی تجارت و اقتصاد از وزن بیشتری در حوزه دیپلماسی برخوردار بوده‌اند (بزرگی و عابدین، ۱۳۸۷؛ ۱۵۴).

اولین بار نظریه وابستگی متقابل در طول دهه ۱۹۵۰ توسط محققان حوزه اقتصاد سنجی مورد تحلیل و بررسی جدی قرار گرفت. هدف از آن بررسی در طی آن برهه زمانی پاسخ به این سوال بود که آیا در واقعیت نیز میان اقتصادها شکلی از وابستگی متقابل در جریان است که بتوان بر مبنای زنجیره‌ای از علت‌ها تاثیرات ناشی از وقوع تغییرات یک کشور را بر کشورهای دیگر مورد سنجش قرار داد و یا اینکه زنجیره علت هیچگاه به طور واضح و بدون ابهام از متغیری به متغیر دیگری اجرا نخواهد شد. اهمیت پاسخ ارائه‌شده به این سوال از آنجا نشأت می‌گیرد که در صورت امکان کشف روابط علی در متغیرهای درون‌زای اقتصادی نوع عملکرد آنها را قابل پیش‌بینی و شناسایی خواهد نمود (کوپر^۲، ۱۹۸۵؛ ۱۲۱۲).

در واقع ماهیت مفهوم وابستگی متقابل به این نکته اشاره دارد که دولت‌ها به طور جدی تحت تاثیر روندها و حوادثی قرار دارند که در سایر کشورها رخ می‌دهد. در واقع بر این اساس لازمه‌ی رونق اقتصادی وجود شرایط مطلوب در کشورهای متحد و سازگار می‌باشد.

تاکنون تعاریف متعددی از مفهوم وابستگی متقابل از طرف اندیشمندان حوزه اقتصاد سیاسی ارائه شده است. کوهن و نای^۳ در پژوهش خود در سال ۱۹۸۷ عنوان نمودند که وابستگی متقابل حاکی از چنان اشتراک منافع است که اگر جایگاه یک ملت تغییر یابد، این تغییر جایگاه دیگر ملت‌ها را نیز تحت تاثیر قرار خواهد داد (کوهن و نای، ۱۹۸۷).

از جنبه‌ای دیگر وابستگی متقابل میان کشورها در زمانی پدید خواهد آمد که شکلی از حساسیت ملی فزاینده در قبال فراز و فرودهای اقتصاد سایر کشورها وجود داشته باشد. بر این اساس میزان وابستگی متقابل کشورها نسبت

¹ Eyler

² Cooper

³ Keohane & Nye

به یکدیگر تحت تاثیر میزان حساسیت کالاها و خدمات وارداتی آنها از یکدیگر قرار دارد. البته توجه به این نکته ضروری است که بر مبنای این نگاه زمانی وابستگی متقابل شکل می‌گیرد که حساسیت دو جانبه^۱ وجود داشته‌باشد. در غیر این صورت حساسیت یک جانبه تنها به وابستگی اقتصادی منجر خواهد شد و ضمن آن وابستگی متقابل^۲ شکل نخواهد گرفت (تالیسون و وایلت^۳، ۱۹۷۳ و کوپر، ۱۹۸۵).

والترز^۴ (۱۹۷۰) نیز وابستگی متقابل را به عنوان رابطه‌ای عنوان می‌کند که از بین رفتن آن هزینه‌های زیادی را برای هر دو طرف به همراه خواهد داشت. در واقع نکته‌ی قابل توجه در این خصوص توجه به این نکته است که هر چقدر هم رابطه‌ی اقتصادی میان دو کشور از قدمت بالایی برخوردار باشد، اما گسست از آن برای هر دو طرف هزینه‌بر نباشد، نمی‌توان از آن رابطه به عنوان وابستگی متقابل یاد کرد.

نکته قابل توجهی که از طرف کوهن و نای (۱۹۸۷) در خصوص وابستگی متقابل عنوان شد، این است که لزوماً وابستگی متقابل منجر به رابطه‌ی برد-برد نخواهد شد. در پاره‌ای از اوقات خروج از یک رابطه‌ی مبتنی بر وابستگی متقابل به مراتب نتایج مثبت‌تری نسبت به حضور در آن رابطه برای دو کشور به همراه خواهد داشت. در این خصوص می‌توان به مواردی نظیر رقابت‌های نظامی میان کشورها اشاره کرد که بعضاً باعث از بین رفتن منافع ملتها خواهد شد. از جمله ویژگی‌های مهم هر رابطه مبتنی بر وابستگی متقابل میزان تقارن موجود در آن رابطه می‌باشد. وابستگی متقابل نامتقارن زمانی شکل خواهد گرفت که طی آن یکی از طرفین به طور کامل وابسته‌ی به طرف دیگر باشد. این در حالی است که در شرایط وابستگی متقابل متقارن دو طرف دارای موضع یکسان و برابری نسبت به یکدیگر خواهند بود. با توجه به موارد عنوان‌شده پیش‌فرض‌های اصلی نظریه وابستگی متقابل در جدول شماره (۱) ارائه خواهد شد.

جدول شماره (۱) پیش‌فرض‌های ذیل نظریه وابستگی متقابل

ردیف	پیش‌فرض مربوطه
۱	هر میزان کانال‌های ارتباطی فعال میان دولتها بیشتر باشد، به طور قطع از نقش انحصاری دولت در تنظیم روابط بین‌الملل کاسته خواهد شد. در همین راستا نظریه وابستگی متقابل سعی در بیان این دیدگاه دارد که صرفاً تحت هر شرایطی دولت در مرکز روابط بین‌الملل قرار ندارد.
۲	بکارگیری سیاست‌های رفاهی و اقتصادی و انتخاب آنها به عنوان اهداف اصلی باعث خواهد شد تا اهداف دولت‌ها صرفاً به امور نظامی محدود نگردد و در نتیجه دولت‌ها به سمت سیاست‌های نرم و سازشکارانه تمایل پیدا خواهند کرد.
۳	در نبود سیاست مبتنی بر زور نوع روابط حاکم بر عرصه روابط بین‌الملل نیز دگرگون خواهد شد.
۴	در روابط وابستگی متقابل نامتقارن، دولتی که به میزان کمتری وابسته است می‌تواند از این عدم تقارن به منظور چانه‌زنی بیشتر استفاده نماید.

منبع: کوهن و نای، ۱۹۸۷

¹ To-way-sensitivity

² Dependent economy

³ Tollison and Willet

⁴ Waltz

این پیش فرض که وابستگی متقابل اقتصادی تضاد بین دولت‌ها را به حداقل می‌رساند، در نظریه روابط بین‌الملل لیبرال برجسته است و می‌توان ریشه‌های آن را در نوشته‌های کانت^۱، اسمیت^۲، مونتسکیو^۳ و دیگر محققان وابسته به این پارادایم یافت. کانت استدلال می‌کند که «روح تجارت» از طریق تجارت آزاد، رها می‌شود و دولت‌ها را به سمت روابط صلح‌آمیز خارج از منافع شخصی هدایت می‌نمود. آدام اسمیت این فرض را مطرح نمود که تجارت آزاد بین دولت‌ها باعث کاهش علل درگیری بین‌المللی می‌شود. مونتسکیو نیز تأکید کرد که تجارت، دولت‌ها را وادار می‌کند تا به شیوه‌ای صلح‌آمیزتر در قبال شرکای تجاری خود رفتار کنند (هیرشمن^۴ ۲۰۱۳). در همین راستا منسفیلد و پولینز^۵ (۲۰۰۹) در پژوهش خود عنوان نمودند که وابستگی متقابل اقتصادی بر مبنای دیدگاه فرصت-هزینه، ایده درگیری خشونت‌آمیز بین دولت‌های اروپا را اساساً غیرمنطقی کرد. با توسعه و تعمیق روابط اقتصادی بین دولت‌ها، حوزه‌های داخلی ایجاد می‌شوند که در حفظ صلحی که تجارت و سرمایه‌گذاری را قادر می‌سازد شکوفا شود، منافع خاصی ایجاد می‌کنند (دویل^۶؛ ۱۹۸۶؛ ۱۱۶۰). کشورهایی که به شدت به تجارت وابسته هستند، نسبت به کشورهای دیگر که کمتر به یکدیگر وابسته هستند، احتمالاً از تضادهای محل تجاری با شرکای تجاری خود اجتناب می‌کنند. مدل پولچک^۷ در تحلیل تجربی اصلی خود استدلال می‌کند که هر چه منافع اجتماعی از تجارت بیشتر باشد، هزینه‌های جنگ و در نتیجه کاهش منطق برای درگیری بیشتر می‌شود (پولچک، ۱۹۸۰؛ ۶۴).

در میان تمامی این اظهار نظرها یک موضوع مشترک وجود دارد و آن این است که مبادلات اقتصادی بین دولت‌ها تمایل دولت‌ها به درگیری‌های متقابلی که باعث از بین رفتن مزایای تجاری آنها می‌شود را، کاهش می‌دهد. بر این اساس توسعه روابط اقتصادی ایران و روسیه و همچنین برقراری نوعی از وابستگی متقابل میان دو کشور را می‌توان به عنوان راهی برای تضمین پیگیری منافع جمهوری اسلامی ایران از جانب روسیه در نظر گرفت.

۲-۱-۳. نقش اقتصاد مقاومتی در ایجاد وابستگی متقابل

در مجموع با توسعه اقتصاد جهانی، وابستگی متقابل کشورهای دنیا نسبت به یکدیگر افزایش یافته است. در واقع بر پایه‌ی همین وابستگی متقابل است که کشورهای منطقه‌ای و بین‌المللی می‌توانند بر مبنای ظرفیت‌های یکدیگر بسیاری از موانع موجود را از سر راه خود بردارند. در این میان یکی از رویکردهای متناسب و سازگار با شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران که می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد وابستگی متقابل متقارن با کشورهای همسایه و منطقه شود؛ رویکرد اقتصاد مقاومتی می‌باشد.

اولین بار در سال ۱۳۸۹ مقام معظم رهبری طی دیداری که با کارآفرینان داشتند برای نخستین بار واژه‌ی اقتصاد مقاومتی را مطرح نمودند. ایشان طی این دیدار عنوان نمودند که بنا به دو دلیل (فشار اقتصادی دشمن و آمادگی

¹ Kant

² Smith

³ Montesquieu

⁴ Hirschman

⁵ Mansfield and Pollins

⁶ Doyle

⁷ Polachek

کشور برای جهش) حرکت به سمت اقتصاد مقاومتی ضروری و غیر قابل چشم‌پوشی است (مرادی، صادقی، کمری و فتحی، ۱۳۹۵).

بعدها نیز در اواخر بهمن سال ۱۳۹۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در ۲۴ بند توسط ایشان ابلاغ گردید. در متن این ابلاغیه به این نکته اشاره شده است که سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله ارائه شده است. اقتصاد مقاومتی از طریق رویکرد همه‌جانبه و ماهیت فعال خود در رویارویی و تقابل با اقتصاد وابسته و مصرف‌کننده یک کشور قرار خواهد گرفت. همچنین اقتصاد مقاومتی بر اساس جهان‌بینی و اهداف خاص نظام پیرو خود از این قابلیت برخوردار است که در مقابله اهداف اقتصادی سلطه‌ایستادگی نموده و ساختار اقتصادی کشور را منعطف و متناسب بسازد (مرادی، صادقی، کمری و فتحی، ۱۳۹۵).

ناجی میدانی و عبدالهی در پژوهش خود در سال ۱۳۹۴ به این نکته اشاره می‌کند که اقتصاد مقاومتی از قابلیت شناسایی حوزه‌های فشار دشمنان و کنترل و خنثی نمودن آثار سوی آنها برخوردار است. البته لازم به ذکر است که حتی در شرایط آرمانی این سبک از اقتصاد توانمندی لازم برای تبدیل فشارهای دشمن به فرصتها را نیز برخوردار است. اخباری و قلی‌زاده (۱۳۹۴) نیز یکی دیگر از پژوهش‌هایی می‌باشد که در آن ماهیت جامعه مبتنی بر اقتصاد مقاومتی مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش عنوان شد که به منظور تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی در ابتدا لازم است که اصلی‌ترین تهدیدهای موجود برای هر نظام اقتصادی مورد شناسایی قرار بگیرند. به طور کلی اصلی‌ترین تهدیدات پیش‌روی یک نظام اقتصادی اسلامی قرار می‌گیرد، عبارتند از: تورم، رکود، رانت اقتصادی، فاصله طبقاتی، کاهش رشد اقتصادی، فقر، احتکار، قاچاق، تحریم اقتصادی و ...

نکته قابل توجه در خصوص هر کدام از این تهدیدات این است که تشدید هر کدام از این تهدیدات می‌تواند باعث ایجاد بحران اقتصادی در یک کشور گردد. در ادامه به این نکته اشاره شد که باید مشخص گردد که جامعه‌ی هدف اقتصاد مقاومتی به دنبال دستیابی به چه اهداف و دستاوردهایی می‌باشد. در ادامه اخباری و قلی‌زاده (۱۳۹۴) در پژوهش خود به این نکته اشاره می‌نمایند که مهمترین هدف اقتصادی در یک جامعه دینی برقراری عدالت می‌باشد. در اینجا منظور از عدالت این است که هر فردی دقیقاً متناسب با میزان تلاش خود پاداشی که مستحق آن است را دریافت نماید و متعاقباً در جایگاه مطلوب خود قرار خواهد گرفت. نکته حائز اهمیت در خصوص مفهوم عدالت در اینجا این است که در جامعه‌ی عدالت محور شرایط برابر و یکسانی برای همگان در جهت دستیابی به اهداف عنوان‌شده وجود خواهد داشت. در چنین شرایطی باید پذیرفت که عدالت به عنوان هدف اصلی اقتصاد بوده و اهدافی از جنس شاخص‌های اقتصادی نظیر رشد اقتصادی و یا سرانه درآمد به عنوان هدف اصلی تلقی نخواهند شد. البته در اینجا منظور از کنار گذاشتن کامل این موارد نیست، بلکه می‌بایست حد معقول رفاه تعیین گردد.

نکته حائز اهمیت در خصوص انتخاب عدالت به عنوان هدف محوری در عرصه اقتصاد مقاومتی این است که این هدف در تضاد با اهدافی نظیر تحول، توسعه و یا پیشرفت قرار ندارد. زیرا در جامعه عدالت‌محور افراد اندیشمند و خلاق در جایگاه متناسب با شأن خویش قرار گرفته‌اند و موجبات پیشرفت و تعالی جامعه را فراهم خواهد آورد.

آجیلی (۱۳۹۲) در پژوهش خود در خصوص ماهیت اقتصاد مقاومتی به این نکته اشاره می‌کند که اقتصاد مقاومتی به گونه‌ای از نظام اقتصادی حاکم بر جامعه اسلامی اشاره دارد که هماهنگ و همراه با سیاست‌های کلان سیاسی

و امنیتی نظام اسلامی به منظور افزایش تاب‌آوری و مقاومت جوامع در برابر ضربات اقتصادی ناشی از توطئه‌ها و تحریم‌های گوناگون دشمنان مقاومت کرده و مسیر را برای پیشرفت و رشد همه‌جانبه جامعه اسلامی هموار خواهد ساخت.

رسولی‌نژاد (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نکته اشاره نمودند که هر دو کشور ایران و روسیه بکارگیری رویکرد اقتصاد مقاومتی را به عنوان راه‌حلی جامع و اثربخش برای تقویت اقتصاد داخلی خود در نظر گرفته‌اند. در واقع در چارچوب این رویکرد احتمال بی‌اثر و کم‌اثرسازی تهدیدات اقتصادی بلوک غرب ارتقا پیدا می‌کند.

۲-۲. پیشینه پژوهش

۲-۲-۱. مطالعات خارجی

گیوارگیزوا^۱ (۲۰۲۳) در پژوهش خود با عنوان چشم‌انداز روابط تجاری و اقتصادی بین روسیه و ایران در چارچوب معرفی فناوری‌های دیجیتال ماهیت روابط اقتصادی ایران و روسیه و چشم‌انداز به کارگیری ارزشهای دیجیتال به عنوان سیستم پرداخت در روابط بین دو کشور مورد بررسی قرار گرفت. در این پژوهش به این نکته اشاره شد که در ایران، استخراج ارز دیجیتال یک صنعت قانونی است و این کشور از ارز دیجیتال به عنوان ذخیره‌ای برای پرداخت واردات و صادرات استفاده می‌کند. نویسنده معتقد است که استفاده از بلاک چین به عنوان یک فناوری پیشرفته که میتواند اقتصاد را تغییر دهد منطقی است و احتمالاً به تکامل خود ادامه خواهد داد. با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران نزدیک به ۴۵ سال است که تحت تحریم بوده، منتها در حال حاضر تعداد تحریم‌های غرب علیه روسیه از تعداد تحریم‌های اعمال شده علیه ایران بیشتر شده است. این پژوهش به این نکته نیز اشاره شد که استفاده از استیبل کوین^۲ در روابط تجاری خارجی روسیه و ایران می‌تواند توسعه آن منجر گردد و در آینده در روابط این کشورها با سایر کشورها نیز مورد استفاده قرار بگیرد.

مالشتاین^۳ و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهش خود با عنوان اثرات تحریم‌ها بر اقتصاد روسیه به این مسئله پرداختند که این مقاله با هدف بررسی اثرات استفاده از تحریم‌ها به عنوان ابزار سیاست‌گذاری بین‌المللی، با تمرکز بر اثرات اقتصادی تحریم‌ها بر روسیه پس از تهاجم این کشور به اوکراین صورت گرفته است. به طور کلی تحریم‌های اعمال شده بر علیه روسیه به ۴ دسته قابل تقسیم است که شامل (۱) اقدامات مرتبط با واردات، (۲) اقدامات مرتبط با صادرات، (۳) اقدامات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم و (۴) افزایش هزینه‌های تجاری برای روابط اقتصادی روسیه با سایر کشورها. در طی این مدت در کوتاه مدت تولید ناخالص داخلی روسیه تا ۱۴ درصد کاهش پیدا کرده است. اما رفته رفته با گذشت زمان اقتصاد این کشور موفق به بازیابی خود شده است.

اولنا^۴ (۲۰۲۰) با عنوان تحریم‌های اقتصادی بر علیه روسیه: ارزیابی سیاست‌های روسیه به منظور کاهش اثرات آن اثربخشی سیاست‌های ضد تحریم روسیه را مورد بررسی قرار داد. از سال ۲۰۱۴، کشورهای اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و برخی از کشورهای دیگر تحریم‌های اقتصادی علیه روسیه اعمال کردند که منجر به آغاز سیاست

¹ Givargizova

² Stable Coin

³ Mahlstein

⁴ Olena

نگاه به شرق از جانب روسیه شد. تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده در این پژوهش نشان داد که تحریم های اقتصادی تأثیر منفی قابل توجهی بر تجارت و سرمایه گذاری مستقیم خارجی با کشورهای غربی داشته است. در عین حال، سیاست نگاه به شرق پس از سال ۲۰۱۴ هنوز به اندازه ای که انتظار می رفت اجرا نشده است. برای غلبه بر تأثیر منفی تحریم ها و ارتقای رشد اقتصادی، تنوع کنونی روابط باید با اقدامات دیگری با محوریت توسعه دیجیتال، فناوری های مالی دیجیتال و ... همراه باشد. در این پژوهش همچنین ارتباط بین توسعه دیجیتال و نابرابری ثروت ارزیابی شد و این نتیجه بدست آمد که در اکثر کشورهای دارای نابرابری متوسط ثروت، از جمله روسیه، تحول دیجیتال می تواند مزایای بیشتری را از نظر رشد اقتصادی نسبت به کشورهایی با نابرابری ثروت کمتر به همراه داشته باشد.

کرمی، رسولی نژاد و شکری^۱ (۲۰۱۹) با عنوان تجارت دوجانبه روسیه و ایران در عصر مدرن با تأکید بر اقتصاد روسیه، جریان تجاری دوجانبه ایران و روسیه جریان تجاری دوجانبه ایران و روسیه مورد بررسی قرار داد. برای این منظور از تحلیل های آماری سری های کلان اقتصادی در دوره زمانی ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۷ استفاده شد. بر اساس میزان تشابهات صادرات و واردات، ایران و روسیه بین سال های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ از ظرفیتهای کمی جهت مکمل بودن، برخوردار بودند و رقابت تجاری بیشتر به جای مکمل های تجاری بین دو کشور وجود دارد. نتایج حاصل از آزمون های آماری فریدمن و کروسکال دلیلو نیز نشان داد که بخش خدمات نقش مهمی در ایجاد ارزش در اقتصاد روسیه داشته است. همچنین در رابطه با صادرات ایران به روسیه از نظر تحریم های ایران و روسیه و عضویت روسیه در سازمان تجارت جهانی تفاوت آماری معنی داری وجود دارد. در دوران تحریم های غرب که تولید ناخالص داخلی روسیه و ایران همیشه کاهش می یابد، یکدیگر را متحدان منطقه ای می یابند و سعی می کنند روابط اقتصادی دوجانبه خود را تقویت کنند. با این حال، کمبود آشکاری در عرصه صادرات روسیه و ایران وجود دارد و انتظار نمی رود حجم تجارت دوجانبه بین آنها در آینده افزایش یابد. روسیه و ایران نتوانسته اند روابط اقتصادی، فنی و آموزشی مناسبی برقرار کنند و دیپلماسی اقتصادی فعالی بین آنها وجود ندارد. در نتیجه، توسعه یک برنامه روشن برای ارتقای تجارت دوجانبه یک اولویت استراتژیک است که باید توسط سیاستمداران دو طرف عملیاتی شود.

قائدیگی^۲ (۲۰۱۷) در پژوهش خود با عنوان همکاری ایران و روسیه در حوزه امنیتی و دفاعی سناریوهای مختلف در خصوص روابط کشورهای ایران و روسیه مورد ارزیابی قرار گرفت. در این پژوهش عنوان شد که روسیه و ایران برای تحقق منافع ملی خود نیازمند همکاری راهبردی با یکدیگر هستند و این همکاری به عنوان راهبرد دفاعی آنها در برابر غرب است. در ادامه این پژوهش عنوان شد که روابط ایران و روسیه در سه سطح قابل تبیین است:

- ۱- سطح دوجانبه: همکاری های اقتصادی، نظامی و هسته ای
- ۲- سطح منطقه ای: حل و فصل بحران ها و درگیری های منطقه ای مانند بحران تاجیکستان و افغانستان و جنگ داخلی سوریه، منابع انرژی در دریای خزر و در نهایت جلوگیری از نفوذ قدرت های فرامنطقه ای.
- ۳- سطح بین المللی: نارضایتی از نظام تک قطبی هر دو کشور و یک جانبه گرایی آمریکا

¹ Karami, Rasoulinezhad & Shokri

² Ghadbeigy

رسولی نژاد و پوپوا^۱ (۲۰۱۷) در پژوهش خود با عنوان برآورد تأثیر تحریم‌های اقتصادی و شوک‌های قیمت نفت بر میزان تجارت ایران و روسیه؛ با استفاده از رویکرد گرانشی رابطه بین تحریم‌ها (مالی و غیر مالی)، شوک‌های قیمت نفت و جریان‌های تجاری دوجانبه ایران و روسیه در دوره زمانی ۱۹۹۱-۲۰۱۴ مورد بررسی قرار گرفت. برخلاف مطالعات قبلی که در آن یک مدل گرانشی از طریق روش داده‌های تابلویی برآورد شده است، در این مقاله نویسندگان یک مدل گرانشی را تنها برای دو کشور اعمال می‌کنند و تخمین‌ها را با استفاده از رویکرد تصحیح خطای برداری انجام می‌دهند. نتایج برآورد کلی نشان می‌دهد که تحریم‌های مالی، تحریم‌های غیرمالی و شوک‌های قیمت نفت تأثیر منفی بر تجارت ایران و روسیه دارد. علاوه بر این، تحریم‌های مالی بیشترین تأثیر منفی را بر تجارت ایران و روسیه داشت تا تحریم‌های غیرمالی و شوک‌های شدید قیمت نفت.

بررسی پیشینه پژوهش حاضر نشانگر این نکته می‌باشد که تمرکز عمده مطالعات صورت گرفته صرفاً بر روی موضوع تحریم و آسیب‌پذیری‌های اقتصادی ناشی از آن بوده است. نکته قابل توجه نیز این می‌باشد که در این میان بیش از همه نگاه پژوهشگران به سمت دولت‌ها و نقش آنها در جلوگیری از آسیب‌پذیری اقتصادی و تکانه‌های اقتصادی بوده است. این درحالی است که روسیه با داشتن حدود ۱۴۶ میلیون نفر جمعیت یک فرصت مناسب برای اقتصاد ایران است؛ ایران می‌تواند با استفاده از مزیت‌های نسبی خود در رابطه با روسیه استفاده کند و روابط راهبردی اقتصادی با روسیه را ترتیب دهد.

نکته قابل توجه اینجاست که عمده اقلام صادراتی ایران به روسیه شامل میوه جات، خشکبار، سبزیجات، کالاهای سنتی و کشاورزی، سیمان، لیوان پایه‌دار، بخاری، پلی‌اتیلن^۲ و لوازم خانگی است که اتفاقاً اقلامی هستند که امکان تولید در روستاها و شهرهای کوچک ایران را دارند و کشورمان می‌تواند با توسعه همه جانبه صادرات خود مبتنی بر برنامه‌ریزی‌های صحیح به رونق مناطق مختلف کشور خود کمک کند و گامی بزرگ در راستای اقتصاد مقاومتی برداشته شود. از طرف دیگر ایران واردکننده چوب و کاغذ از روسیه است و این امکان وجود دارد که با برنامه‌ریزی صحیح از این پس ایران و روسیه نیازهای خود را به جای تامین از کشورهای غیر، از طریق کالاهای مشابهی که در دو کشور تولید می‌شود تامین کنند. در نتیجه پژوهش حاضر در نظر دارد تا راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را با در نظر گرفتن نقش بنگاه‌های خصوصی در کنار نقش آفرینی دولت ارائه دهد.

۲-۲-۲. مطالعات داخلی

ذراتی (۱۴۰۲) در پژوهش خود با عنوان واکاوی پیامدهای امنیتی و اقتصادی عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای نقاط قوت و ضعف سازمان شانگهای و فرصت‌ها و تهدیدهای پیوستن ایران به این سازمان را مورد واکاوی قرار داد. در بخشی از این پژوهش عضویت ایران در سازمان همکاری‌های شانگهای از نگاه کارشناسان روسی مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفت. مهمترین دیدگاه‌های کارشناسان روسی در این خصوص عبارتند از: ۱- ایران شریک مطمئنی برای سازمان همکاری‌های شانگهای به حساب می‌آید عضویت این کشور برای افزایش امنیت منطقه‌ای

¹ Rasoulinezhad & Popova

² Polyethylene

مهم و تاثیرگذار است. ۲- عضویت رسمی ایران موجب تحقق اهداف راهبردی پیمان همکاری شانگهای خواهد شد. ۳- در ادامه روابط ایران و کشورهای عضو شانگهای مستحکم‌تر خواهد شد. ۴- سازمان همکاری شانگهای به ایران نیاز مبرم دارد. ۵- عضویت ایران در سازمان شانگهای از فشارهای غرب می‌کاهد.

الیهویی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان چشم‌انداز همگرایی راهبردی روسیه و جمهوری اسلامی ایران عنوان نمود که توجه به تقابل به وجود آمده بین ایران و آمریکا طبیعی است که جمهوری اسلامی ایران به دنبال تقویت ائتلاف راهبردی با قدرت‌های رقیب آمریکا با هدف تضعیف اتحادها و ائتلاف‌ها علیه خود می‌باشد. در چنین شرایطی روسیه جز گزینه‌های به حساب می‌آید که ایجاد همگرایی راهبردی با آن از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. در این پژوهش به این نکته اشاره شد که مدیریت روابط ایران و روسیه فراتر از رابطه دوجانبه تهران و مسکو می‌باشد و میتوان آن را به عنوان یک مسئله بین‌المللی در نظر گرفت. با این وجود برنامه‌های جدی برای افزایش همکاری‌های خود در زمینه انرژی و مسیرهای انتقال آن، مسیرهای ترانزیتی و مقابله با تحریم‌های بین‌المللی علیه یکدیگر دارند. همچنین با توجه به افزایش نقش ایران در میانجی‌گری و حل و فصل مناقشه‌های آسیای مرکزی و قفقاز، ایران به همکاری راهبردی با روسیه نیازمند است و این فرصت می‌تواند نویدبخش ایران در راستای تعمیق مناسبات راهبردی و حرکت به سوی همگرایی بیشتر تلقی گردد.

سمیعی و فرحمند (۱۴۰۱) پژوهشی را با عنوان جنگ روسیه- اوکراین و آینده نظم بین‌المللی نگاشتند. این پژوهش در نظر دارد تا بر مبنای تکنیک سناریو پردازی و آینده پژوهی به این پرسش پاسخ دهد که سناریوهای پیش روی جنگ روسیه و اوکراین چه خواهد بود و این جنگ چه تبعات و پیامدهایی برای آینده نظم بین‌الملل در پی خواهد داشت؟ به طور کلی در این پژوهش ۴ سناریوی متفاوت در سه دسته‌بندی ارائه شده است. سناریوی اول: سناریوی مطلوب از منظر روسیه؛ ائتلاف سیاسی- نظامی روسیه و چین؛ مهار آمریکا و ناتو و تغییر قواعد بازی بین‌المللی است. در چنین سناریویی در جهت مقابله با هژمونی آمریکا کشورهای خارج از بلوک غرب و ناراضی از نظم فعلی به دنبال تنظیم مقررات جهانی در خارج از تسلط اراده مطلق غرب خواهند بود.

سناریوی دوم به عنوان یک سناریوی احتمالی است که طی آن سرانجام این جنگ با توافق صلح و تغییر نظم ساختار نظام بین‌الملل به پایان خواهد رسید. بازیگران اصلی این صلح نیز کشورهایی نظیر چین، ترکیه، فرانسه، آمریکا و متحدان غربی آن خواهند بود. سناریوی سوم نیز تداوم جنگ و استمرار تنش در نظم بین‌المللی خواهد بود. طی این سناریو اوکراین همچنان به دنبال به کارگیری استراتژی دفاعی با اقدامات تلافی جویانه خواهد بود از طرف دیگر روسیه نیز استراتژی تشدید جنگ را خواهد برگزید. در این میان ناتو نیز تلاش خود را از طریق افزایش کمک‌های نظامی به اوکراین و تلاش برای به انزوا کشیدن روسیه ایفا خواهد نمود.

در این میان آخرین سناریو که بدترین سناریو نیز خواهد بود وقوع جنگ هسته‌ای است. در چنین حالتی روسیه در تلاش خواهد بود تا به بن‌بست مخرب جنگ با استفاده از تاکتیک‌های خشن تر نظیر سلاح‌های هسته‌ای پاسخ دهد. در طرف مقابل آمریکا و متحدان غربی‌اش به همراه ناتو از طریق مواردی نظیر فشار اقتصادی و نظامی بر روسیه، گسترش ناتو در ابعاد جدید، یکدست کردن اروپا در مقابل روسیه با هزینه هم پیمانان به دنبال ایجاد تغییر در سیاست روسیه خواهند بود.

کولایی و کاویانی فر (۱۴۰۰) پژوهشی را با عنوان تاثیر عوامل بین المللی بر روابط اقتصادی ایران و روسیه ارائه دادند. این پژوهش با هدف بررسی تاثیرات ناشی از فضای تصمیم سازی روابط خارجی در روسیه و همچنین تاثیر تحریم یا بر چیده شدن آن بر روابط اقتصادی ایران و روسیه صورت گرفته است. نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر نشان می دهد که روابط اقتصادی میان ایران و روسیه به طور کامل پیرو به وضعیت بین المللی جمهوری اسلامی ایران بوده است. همچنین به نظر می رسد که در آینده نیز روند تعاملات اقتصادی فی ما بین دو طرف نیز مبتنی بر همین اصل می باشد. نکته بعدی مهمی که در این پژوهش به آن اشاره شد این است که در اسناد سیاست خارجی روسیه در ۱۰ سال اخیر از اولویت غرب آسیا کاسته و اولویت منطقه آسیا-اقیانوسیه افزوده شده تا این منطقه به عنوان قدرت آینده جهان مطرح شده جایگاه بالاتری برای روسیه پیدا نماید. به طوری که بنابر آمارهای ارائه شده بخش اصلی تجارت خارجی روسیه پس از منطقه اروپا با منطقه آسیا و اقیانوسیه است.

حلالخور و سعیدی راد (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان ایران- اوکراین در دوران بحران و تاثیر آن بر روابط با روسیه به دنبال ارائه پاسخ به این پرسش می باشد که در شرایط فعلی تنش به وجود آمده میان روسیه و اوکراین، آینده روابط ایران و اوکراین به چه صورتی خواهد بود. در این پژوهش به این نکته اشاره شد که سیاست خارجی هر کشوری بر مبنای تعهدات، ظرفیت و منافع آن کشور تعریف می شود. از آنجایی که ایران با روسیه در سطوح کلان استراتژیکی از جمله مهار دامنه های نفوذ غرب در منطقه، مبارزه با بنیادگرایی و... دارای منافع مشترک با یکدیگر می باشد طبیعی است که ایران به سمت روسیه گرایش داشته باشد. منطلق نزدیکی دو کشور از این دیدگاه راهبردی سیاسی و بر مبنای رفع تهدید غرب و همچنین گسترش همکاری های منطقه ای برای افزایش نقش آنها است. نوع ارتباط ایران با هر کشور دیگری نظیر اوکراین نباید به گونه ای باشد که باعث حساسیت روس ها شود. این منظر روابط با اوکراین نباید جز اولویت های اصلی سیاست خارجی ایران لحاظ شود. در این میان تمایل اوکراین به خرید گاز از ایران و جانشین کردن ایران به جای روسیه در بلند مدت شاید زمینه بهبود روابط ایران و اتحادیه اروپا را فراهم کند؛ اما زمینه برانگیخته شدن حساسیت روس ها را نیز در پی خواهد داشت و با توجه به تلاش های روسیه برای تسلط بر زیرساخت های انرژی جهان این امر پتانسیل ایجاد چالش در روابط ایران و روسیه در زمینه رقابت های انرژی را دارد.

عبدی، فرجی راد و قربانی نژاد (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان بررسی تطبیقی مفهوم روابط استراتژیک و روابط جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه به دنبال ارائه پاسخ برای این پرسش بودند که آیا می توان روابط تهران و مسکو را جز روابط استراتژیک قلمداد کرد؟ تعاملات ایران و روسیه در عرصه سیاست خارجی تابعی از درک دو کشور از جایگاه خود در ساختار قدرت بین الملل و همچنین الزامات ژئوپلیتیکی آنها است. در واقع این دو کشور دارای منافع و اهداف ژئوپلیتیکی مشترک، رقابتی و متضاد متعددی هستند و موانع و ملاحظات قوی در مقابل گرایش به هرگونه همکاری دارند. در چنین شرایطی ایجاد سازگاری در منافع، اهداف و دستیابی به تفاهم در خصوص چگونگی پیگیری آنها، می تواند امتیازات متعددی را برای دو کشور به همراه داشته باشد.

در این پژوهش به این نکته اشاره شد که در حال حاضر روابط جمهوری اسلامی ایران و روسیه نشانگر نوعی شراکت محتاطانه و یا نوعی همکاری اجباری است که منظور از آن همکاری گزینشی در پرونده ها و موضوعاتی است که دو کشور خود را ناچار از تعامل مشترک در قبال آنها می بینند. در حال حاضر بزرگترین دلیل همکاری

نزدیک ایران و روسیه تلاش آنها برای مقابله با هژمونی آمریکا در جهان به منظور مقابله با کلیه حکومت‌های مستقل در جهان است. بنابراین اگرچه اهداف منطقه‌ای و جهانی ایران و روسیه کاملاً بر هم منطبق نیست؛ اما حوزه‌های متداخل منافع و اهداف، زمینه‌های لازم برای همکاری هرچه بیشتر دو کشور را فراهم می‌آورد و مهم آن است که اراده لازم برای شکل‌گیری این همکاری‌ها ایجاد شده و به دستور کار مشخص بین دو کشور تبدیل شده است.

۳. روش شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده شده است. با توجه به هدف عنوان شده برای پژوهش حاضر جامعه آماری آن شامل سه گروه بازرگانان، محققان حوزه روابط بین‌الملل که به طور فعالانه در خصوص روسیه مطالعه می‌نمایند و در نهایت برخی از مسئولین فعال در حوزه روابط میان ایران و روسیه می‌باشد. به منظور انتخاب بهتر اعضای جامعه آماری برای هر کدام از این سه دسته معیارهایی لحاظ گردید که در جدول شماره (۲) به آنها ارائه شده است.

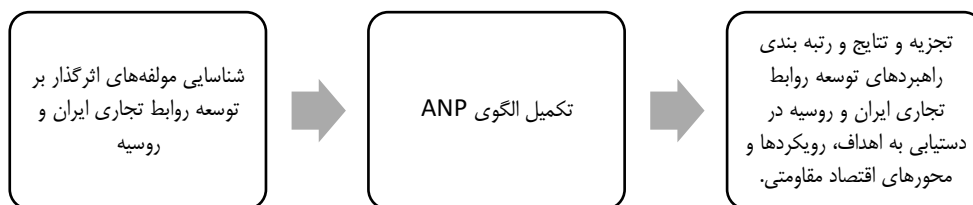
جدول شماره (۲) معیارهای انتخاب اعضای جامعه آماری پژوهش

معیار	ردیف
بازرگانان	
سابقه حداقل ۵ سال فعالیت مستمر در بازار کشور روسیه به عنوان صادرکننده و یا واردکننده	۱
تسلط نسبی به زبان روسی	۲
محققان حوزه های اقتصادی و حوزه روابط بین الملل	
مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر در یکی از حوزه‌های مربوط به اقتصاد، روابط بین الملل، مدیریت بازرگانی و ...	۱
سابقه چاپ و نشر مقالات مرتبط با روابط ایران و روسیه در حوزه‌های همکاری‌های اقتصادی و سیاسی در نشریات معتبر داخلی و خارجی	۲
آشنایی نسبی نسبت به ملاحظات روابط ایران و روسیه	۳
مسئولین سیاسی و اقتصادی مربوط به حوزه روابط ایران و روسیه	
داشتن مسئولیت در حوزه روابط ایران و روسیه در طی ۵ سال اخیر	۱
فعالیت به عنوان کارشناس ارشد در دستگاه مربوطه	۲
مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر در یکی از حوزه‌های مربوط به اقتصاد، روابط بین الملل، مدیریت بازرگانی و ...	۳

منبع: یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر از رویکرد نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده و به منظور اعتبارسنجی الگوی بدست آمده در پژوهش نیز از رویکرد ماتریس مقایسات زوجی استفاده شده است. در پژوهش حاضر پس از جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز عوامل موثر در روابط ایران و روسیه در قالب نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها، تهدیدات و راهبردهای برگرفته از آن در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی مشخص شدند. در ادامه نیز با تدوین و تکمیل پرسشنامه و بهره‌گیری از

روش ANP^۱ این داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و راهبردهای شناسایی شده رتبه‌بندی شدند. با توجه به موارد عنوان شده مراحل پژوهش حاضر در قالب شکل شماره (۱) ارائه شده است.

شکل شماره (۱) مراحل تحقیق حاضر
منبع: یافته های پژوهش

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در این پژوهش در ابتدا با به کارگیری مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۱۳ نفر از خبرگان در زمینه روابط تجاری ایران و روسیه و اقتصاد مقاومتی (مصاحبه‌ها با رسیدن به نقطه اشباع نظری متوقف شدند)، نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدات در جهت تدوین راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی شناسایی شدند. در ادامه در چارچوب پرسشنامه این موارد در اختیار خبرگان قرار گرفت تا بر اساس طیف ۷ تایی لیکرت^۲ به هر کدام از این شاخص‌ها امتیاز دهند. در ادامه میانگین امتیاز هر کدام از این شاخص‌ها محاسبه شد به نحوی که در صورتی که میانگین امتیاز شاخصی از عدد ۴ کمتر باشد آن شاخص حذف خواهد شد. این پرسشنامه توسط ۱۸ نفر از خبرگان مرتبط با موضوع تحقیق تکمیل گردید که در ادامه نتایج آن ذکر شده است. در ادامه پس از تعیین معیارهای الگوی ANP-SWOT^۳، از طریق مقایسات زوجی الگوی مورد نظر تکمیل و راهبردها رتبه بندی خواهند شد. به منظور اطمینان از روایی پرسشنامه‌ها، نسخه ابتدایی آن در اختیار گروهی از خبرگان قرار گرفت و پس از جمع‌بندی نظرات آنها، پرسشنامه‌ها اصلاح شدند. از طرف دیگر به منظور سنجش پایایی پرسشنامه نیز از معیار آلفای کرونباخ^۴ بهره برداری شد که مطابق نتایج بدست آمده این پرسشنامه دارای پایایی می باشد (الفای کرونباخ = ۸۷ درصد). در جدول شماره (۳) اطلاعات جمعیت شناختی مربوط به مشارکت کنندگان در قسمت مصاحبه های نیمه ساختار یافته ارائه شده است.

¹ Analytical Network Process

² Likert

³ Strengths Weaknesses Opportunities Threats

⁴ Cronbach's alpha

جدول شماره (۳) ویژگی جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در مصاحبه نیمه‌ساختار یافته

مدرک تحصیلی	حوزه فعالیت	
	فعال در دستگاه‌های اداری و اجرایی	بازرگان
کارشناسی	-	۳
کارشناسی ارشد	-	-
دکتری	۲	۱
		۷

منبع: یافته‌های پژوهش

در جدول شماره (۴) اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پرسشنامه پژوهش حاضر ارائه شده است. جدول شماره (۴) مشارکت‌کنندگان در تکمیل پرسشنامه پژوهش حاضر

جنسیت	حوزه فعالیت	
	بازرگان	محقق حوزه اقتصاد و روابط بین‌الملل و اقتصاد مقاومتی
زن	-	۳
مرد	۱	۱۴
مدرک تحصیلی		
کارشناسی	۱	-
کارشناسی ارشد	-	۴
دکتری	-	۱۳
سابقه فعالیت		
۱ تا ۵ سال	-	۳
۵ تا ۱۵ سال	-	۹
بیش از ۱۵ سال	۱	۵

منبع: یافته‌های پژوهش

در ادامه پژوهش حاضر در قالب جدول شماره (۵) مهمترین عوامل شناسایی شده در خصوص روابط تجاری ایران و روسیه (پس از کسب تایید در خصوص میانگین امتیازهای بالاتر از ۴) از لحاظ نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت ارائه خواهند شد. همچنین هر کدام از این عوامل بر اساس ۳ مولفه‌ی اقتصاد مقاومتی (جلوگیری از وقوع تکانه‌های اقتصادی، کاهش شدت اثر تکانه‌های اقتصادی و تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها) تقسیم‌بندی شده‌اند.

جدول شماره (۵) عوامل SWOT

نقاط قوت		نقاط ضعف	
تبدیل تهدید به فرصت		تبدیل تهدید به فرصت	
S ₁	هزینه تولید پایین در کشور	W ₁	بهره‌وری پایین نیروی کار
S ₂	بازار بزرگ ایران	W ₂	کیفیت پایین کالاهای صادراتی
S ₃	نیروی انسانی جوان و متخصص	W ₃	ضعف در قوانین تجاری
کاهش احتمال وقوع تکانه‌های اقتصادی		کاهش احتمال وقوع تکانه‌های اقتصادی	
S ₄	نفوذ ایران در میان کشورهای مقاومت	W ₄	نیازمندی تولیدکنندگان داخلی به حمایت دولتی
S ₅	بهره‌مندی از ذخایر نفتی و گاز	W ₅	خام فروشی

کاهش شدت اثر تکانه اقتصادی		W ₆	ضعف در تکنولوژی
S ₆	دسترسی به آب‌های آزاد	W ₇	ضعف تجار و بازرگانان داخلی
S ₇	موقعیت لجستیکی مطلوب	کاهش شدت اثر تکانه اقتصادی	
		W ₈	ضعف در پوشش بیمه ریسک‌های تجاری
		W ₉	مشکلات مربوط به نقل و انتقالات مالی
		W ₁₀	تنوع پایین محصولات صادراتی
		W ₁₁	تورم بالا
		W ₁₂	ضعف در تبلیغات و بازاریابی
فرصت‌ها		تهدیدات	
تبدیل تهدید به فرصت		تبدیل تهدید به فرصت	
O ₁	خلا به وجود آمده در بازار روسیه	T ₁	محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های بین‌المللی
O ₂	اراده دو کشور در دلارزدایی از ساختار اقتصادی خود	T ₂	نفوذ فرهنگ غربی در کشور روسیه
O ₃	تحریم‌های اعمال‌شده بر علیه روسیه	کاهش احتمال وقوع تکانه‌های اقتصادی	
O ₄	فرصت برقراری همکاری در حوزه انرژی میان ایران و روسیه	T ₃	تأثیرپذیری شدید اقتصاد روسیه از تحولات حوزه انرژی
O ₅	نفوذ روسیه در آسیای مرکزی	T ₄	توسعه نامتقارن روسیه
O ₆	عضویت روسیه در سازمان‌های بین‌المللی	T ₅	تمرکز بیش از حد بر توسعه ارتش
کاهش شدت اثر تکانه اقتصادی		T ₆	چالش‌های مربوط به مسیر زمینی ایران و روسیه
O ₇	بازار بزرگ روسیه	T ₇	فساد سیستم اداری روسیه
		T ₈	اقتصاد وابسته به دولت روسیه

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از شناسایی عوامل SWOT در پژوهش حاضر انواع راهبردهای استخراج‌شده بر اساس آنها در قالب جدول شماره (۶) ارائه خواهد شد.

جدول شماره (۶) راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

نوع راهبرد	کد	راهبرد	کد مرتبط
SO	SO ₁	توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی	O ₁ -O ₂ -S ₁ -S ₆
	SO ₂	بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود در مناطق آزاد تجاری	O ₂ -S ₁ -S ₆ -S ₅
	SO ₃	تشکیل باشگاه تحریمی‌ها	O ₆ -O ₅ -S ₃ -S ₇
TS	ST ₁	توسعه حمل و نقل دریایی	S ₄ -S ₅ -T ₇
	ST ₂	همکاری ایران و روسیه در حوزه انرژی	T ₆ -T ₃ -S ₇
TW	TW ₁	بهبود قوانین تجاری از طریق یکسان‌سازی و استانداردسازی آن با قواعد بین‌المللی	W ₁₂ -W ₃ -T ₃ -T ₁
	TW ₂	تمرکز بر بازارها و مناطق کمتر توسعه‌یافته روسیه	W ₁₁ -W ₉ -T ₁ -T ₂ -T ₃ -T ₄ -T ₅ -T ₆
	TW ₃	برقراری ارتباط با افراد صاحب نفوذ در روسیه	W ₁₁ -W ₁₂ -T ₁ -T ₃ -T ₆

کد مرتبط	راهبرد	کد	نوع راهبرد
O ₁ -O ₂ - W ₁₁ -W ₁	راهاندازی مراکز توزیع تخصصی محصولات ایرانی در روسیه	WO ₁	WO
O ₈ W- _v W- _v	تسهیل مبادلات ارزی بین دو کشور در قالب رویکرد دلارزدایی	WO ₂	
O ₃ -O ₅ - _{۱۳} W- _۶ W	حرکت به سمت شکل‌دهی همکاری‌های چندجانبه با روسیه به جای تعریف پروژه‌های دو جانبه	WO ₃	
O ₁ -O ₂ -W ₁₁	افزایش میزان برگزاری جلسات مشترک میان تجار ایرانی و روسی	WO ₄	
W ₁ - W ₂ -W ₃ -W ₄ - O ₁ -O ₂ -W ₆	تشکیل و توسعه کنسرسیوم‌های صادراتی	WO ₅	

منبع: یافته‌های پژوهش

در ادامه پژوهش حاضر و با تکمیل جدول راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در چارچوب رویکرد SWOT می‌توان از الگوی ANP به منظور رتبه‌بندی راهبردهای شناسایی شده استفاده کرد. در مرحله اول از بکارگیری رویکرد ANP ضروری است تا نسبت به اثرگذاری عوامل اصلی شناسایی شده بر روی یکدیگر اطمینان حاصل گردد. روابط درونی بین عوامل اصلی بر اساس نظرات خبرگان و پیشینه پژوهش بررسی شده و مشخص شد که تمامی عوامل بر یکدیگر اثر می‌گذارند.

در ادامه پژوهش حاضر از روش تحلیل فرایند شبکه‌ای به منظور تعیین اهمیت هر کدام از راهبردها استفاده شده است. با بکارگیری رویکرد ANP وزن هر کدام از معیارهای اصلی مدل SWOT در قالب جدول شماره (۷) نشان داده شده است. بررسی مقادیر جدول شماره (۷) نشان‌دهنده این واقعیت است که توجه به عوامل درونی در قالب پوشش ضعف‌ها و به کارگیری نقاط قوت در توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در چارچوب دیدگاه اقتصاد مقاومتی از بیشترین اهمیت برخوردار است.

جدول شماره (۷) وزن تخصیص داده شده به هر کدام از عوامل اصلی مدل SWOT

وزن تخصیص داده شده	معیار	ردیف
۰/۳۴۶	نقاط قوت	۱
۰/۳۰۸	نقاط ضعف	۲
۰/۲۱۸	تهدید	۳
۰/۱۲۸	فرصت	۴
۱	جمع	

منبع: یافته‌های پژوهش

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی مقادیر موجود در جدول شماره (۸) نشانگر اولویت‌های مربوط به هر کدام از راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌باشد. در ادامه نوشتار حاضر هر کدام از این دسته‌های راهبردی مورد بررسی قرار خواهند گرفت. دسته اول شامل راهبردهای WO می‌باشد که بر اساس تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از بیشترین اهمیت برخوردار هستند.

جدول شماره (۸) اولویت‌بندی راهبردهای توسعه روابط تجاری ایران و روسیه در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

وزن	راهبرد	اولویت	نوع راهبرد
۰/۳۸	راه‌اندازی مراکز توزیع تخصصی محصولات ایرانی در روسیه	۱	WO
	تسهیل مبادلات ارزی بین دو کشور در قالب رویکرد دلارزدایی		
	حرکت به سمت شکل‌دهی همکاری‌های چندجانبه با روسیه به جای تعریف پروژه‌های دو جانبه		
	افزایش میزان برگزاری جلسات مشترک میان تجار ایرانی و روسی		
	تشکیل و توسعه کنسرسیوم‌های صادراتی		
۰/۲۶	بهبود قوانین تجاری از طریق یکسان‌سازی و استانداردسازی آن با قواعد بین‌المللی	۲	TW
	تمرکز بر بازارها و مناطق کمتر توسعه‌یافته روسیه		
	برقراری ارتباط با افراد صاحب نفوذ در روسیه		
۰/۲۳	توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی	۳	SO
	بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود در مناطق آزاد تجاری		
	تشکیل باشگاه تحریمی‌ها		
۰/۱۳	توسعه حمل و نقل دریایی	۴	TS
	همکاری ایران و روسیه در حوزه انرژی		

منبع: یافته‌های پژوهش

راه‌اندازی مراکز توزیع تخصصی محصولات ایرانی در روسیه:

در حال حاضر اکثر کشورهای توسعه یافته در بازار روسیه (نظیر فرانسه، ترکیه، ویتنام، چین و ...) دارای مراکز تخصصی تجاری و زنجیره توزیع خاص خود هستند. این عامل باعث شده تا بتوانند راحتتر خود را در معرض مصرف‌کننده نهایی قرار دهند و برای مصرف‌کننده نهایی شناخته‌شده‌تر باشند. با وجود مزایای بسیار زیاد این مورد نیز مغفول مانده است. بدلیل محدود بودن صادرات کالا از ایران به روسیه، بیشتر شرکتها و مصرف‌کنندگان روسی با کالاهای با برند ایرانی آشنا نیستند. اجاره یک انبار مناسب برای نگهداری کالا و سپس بازاریابی و فروش محصولات ایرانی به خریداران روس می‌تواند تاثیر قابل توجهی بر میزان فروش محصولات ایرانی در بازار روسیه داشته باشد. کالاهای فاسد نشدنی مانند لوازم مصرفی و مصالح ساختمانی با این روش، به بالاترین قیمت به فروش خواهند رسید. بدیهی است برای کالاهای فاسد شدنی مانند محصولات کشاورزی، در اختیار داشتن سردخانه مجهز و مدرن که امکان نگهداری به مدت چند هفته و حتی چندماه را داشته باشند؛ کمک بسیاری به فروش در زمان مناسب و قیمت منطقی خواهد نمود. احداث یا اجاره انبار و سردخانه در خارج از محدوده شهر مسکو یا سرمایه‌گذاری در یکی دیگر از شهرهای نزدیک به بازار مسکو، اقدامی معقول خواهد بود. این مهم مزایای دیگری نظیر کاهش دوره گردش کالا، کاهش دوره گردش سرمایه و از بین رفتن واسطه‌های میانی بین ایران و خرده‌فروش نهایی در روسیه را دارد.

تسهیل مبادلات ارزی بین دو کشور:

ایجاد زیرساخت های مربوط به تبادلات پولی به عنوان یکی از مهمترین اقدامات در تجارت کالا و خدمات به حساب می آید. در واقع امروزه کاهش هزینه های مربوط به نقل و انتقالات مالی به عنوان یک اولویت اساسی برای سازمان های فعال در حوزه بازرگانی بین الملل به حساب می آید که به طور جدی تحت تاثیر سیستم های پرداخت موجود در کشور مربوطه قرار دارد.

یکی از ظرفیت های همکاری اقتصادی ایران و روسیه، به توافقات دو کشور در حوزه پولی و بانکی از جمله همکاری سیستم پرداخت خرد دو کشور باز می گردد. در واقع با توجه به تشدید تحریم ها علیه سیستم بانکی ایران و روسیه و عدم دسترسی به نظام پرداخت خرد بین الملل، بروز چنین همکاری قابل توجهی در افزایش و تسهیل تجارت خرد کالا و خدمات بین دو کشور اهمیت بالایی خواهد داشت. بر این اساس ایران و روسیه قراردادی را نهایی کرده اند که از طریق آن به جای دلار آمریکا با ارزهای محلی تجارت می کنند (این قرارداد در سه ماهه اول سال ۲۰۲۴ امضا خواهد شد). این توافق از طریق جلسه ای در آخرین هفته دسامبر ۲۰۲۳ بین روسای بانک های مرکزی دو کشور نهایی شد. در جولای ۲۰۲۲، هر دو کشور اعلام کرده بودند که قصد دارند به جای دلار آمریکا از پول ملی خود استفاده کنند. چندین کشور - به غیر از چین و روسیه - مانند هند، امارات، برزیل و عربستان سعودی به دلیل تحریم های سختگیرانه ایالات متحده علیه روسیه پس از روسیه، به سمت کاهش وابستگی خود به دلار (که از آن به عنوان دلارزدایی یاد می شود) حرکت کرده اند.

اتصال شبکه پرداخت دو کشور ایران و روسیه باعث سهولت پرداخت گردشگران، دانشجویان، تاجران خرد و به طور کلی اتباع روس در ایران خواهد شد. از طرف دیگر باعث خواهد شد که تجارت کالا و خدمات در دو کشور با ارزهای ملی صورت بگیرد و در نتیجه درآمدهای ارزی کشور حاصل از تجارت با کشور روسیه به طور مستقیم در سیستم بانکی مورد استفاده قرار بگیرد. علاوه بر این، این مهم در پذیرش هر چه بیشتر گردشگران خارجی به داخل کشور نقش قابل توجهی خواهد داشت. همانطور که عنوان شد به طور متوسط سالانه ۲۰ میلیون گردشگر خارجی از روسیه به کشورهای دیگر سفر می کنند که با توجه به متوسط هزینه ۱۶۷۶ دلاری در سفر پیش بینی می شود با برنامه ریزی درست برای جذب سالانه یک میلیون گردشگر، درآمدی معادل ۱۶ میلیارد دلار برای کشور ایجاد شود. به طور کلی بر سر راه رسیدن به چنین نتیجه ارزشمندی مجموعه ای از موانع عام و خاص وجود دارد. در بخش موانع عام مواردی نظیر تحریم و محدودیت های بین المللی و عوامل داخلی نظیر وجود سیستم قانونی متعارض، مبهم و غیر شفاف، نوسانات نرخ ارز در ایران، رویکرد سنتی مسئولان بانکی کشور از لحاظ عدم استفاده از روش های نوین در پرداخت بین الملل، عدم ارتباط شعب خارجی بانک های ایرانی در خارج از کشور و کیفیت پایین خدمات بانکی ارائه شده توسط میربیزنس بانک^۱ (عدم بازپرداخت ارز صادراتی بر مبنای قیمت آزاد) و بروکراسی پیچیده وجود دارند.

در موانع خاص همکاری شبکه پرداخت کارتی دو کشور نیز استانداردها و پروتکل های امنیتی، فنی و ارتباطی متفاوت در زیر ساختها و ابزارهای نظام پرداخت خرد بانکی دو کشور و همچنین عدم صرفه اقتصادی دو عامل

^۱ Mir Business Bank

- کلیدی عدم اتصال سیستم پرداخت خرد دو کشور به یکدیگر هستند. در این راستا و به منظور کاهش تاثیر موانع یادشده؛ بر مبنای مصاحبه‌های صورت گرفته شده و همچنین دیدگاه‌های کارشناسان پیشنهاداتی ارائه می‌گردد:
- بانک‌های مرکزی ایران و روسیه با برقراری روابط کارگزاری بانکی توسط یک بانک عامل، انعقاد پیمان پولی دو جانبه و در صورت نیاز راه‌اندازی اتاق پایاپای دو جانبه، زیرساخت‌های بانکی مورد نیاز برای همکاری شبکه پرداخت خرد کارتی را فراهم کنند.
 - در کوتاه مدت استفاده از تجهیزات فنی مورد نیاز برای ارائه سرویس‌هایی مثل خرید اینترنتی بدون استفاده از کارت فیزیکی، استفاده از کارت‌های pre-paid و استفاده از فناوری QR-Code برای پرداخت هزینه‌های شهروندان دو کشور استفاده شود.
 - در میان مدت پیشنهاد می‌شود که با وجود تفاوت‌های موجود در فناوری کارت‌های هوشمند بانکی روسیه و کارت‌های فعال در ایران، ساخت‌های مورد نیاز فراهم شود؛ از همین روی باید پایانه‌ها و دستگاه‌های خودپرداز مبتنی بر EMV¹ فعال در ایران قابلیت پذیرش کارت‌های میر روسیه را داشته باشند. در چنین شرایطی پذیرنده‌های کارتی میر در کشور، تراکنش‌های این کارت‌ها را جهت تایید از طریق سوئیچ جدید EMV داخلی به شبکه پرداخت میر روسیه و سپس به بانک عامل صادرکننده روسی ارسال می‌کند.
 - در بلند مدت این امکان وجود خواهد داشت که با بکارگیری یک برنامه‌ریزی مشترک، شبکه پرداخت کارتی ایران و روسیه با توجه به استانداردهای فنی و امنیتی به یکدیگر متصل و همه کارت‌های شبکه میر روسیه قابلیت پذیرش در ایران داشته باشند و به طور متقابل کلیه کارت‌های بانکی ایرانی عضو شتاب نیز در روسیه مورد پذیرش قرار بگیرند.
 - معاونت بین‌الملل بانک مرکزی به عنوان متولی اصلی عملیاتی‌سازی توافقی دو کشور در حوزه همکاری شبکه پرداخت خرد، تقسیم وظایف مربوط به دستگاه‌های دخیل در تجارت خارجی و تعاملات مالی بین‌الملل از جمله وزارت امور خارجه، وزارت صنعت، معدن و تجارت، اتاق بازرگانی و وزارت گردشگری و تقسیم کار نهادهای به منظور پیشبرد امور، توافق و اجرای آن را پیگیری کرده و شرایط لازم را تسهیل و فراهم نمایند.

حرکت به سمت شکل‌دهی همکاری‌های چندجانبه با روسیه به جای تعریف پروژه‌های دو جانبه:

حال حاضر در سطح کلان بهترین راه برای جلب مشارکت بیشتر روسیه برای همکاری اقتصادی با ایران همراهی با چند کشور دیگر و استفاده از ظرفیت‌های آنها به عنوان اهرم به منظور جلب همکاری طرف روسی می‌باشد. روسیه به جای ایران تمایل دارد با کشورهای نظیر عربستان و امارات که بر بازار انرژی تاثیرگذار هستند در این حوزه همکاری نماید. متأسفانه در حال حاضر ایران به دلیل کمبود سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی چندان از جذابیت بالایی برخوردار نیست که بتواند بر روی این بازار اثر بگذارد. روسیه نیز تمایلی به سرمایه‌گذاری در ایران ندارد. در طرف مقابل با توجه به حضور گسترده روسیه در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای تعریف پروژه مشترک با این کشور

¹ Europay Mastercard Visa

برای کشورهای عضو جهان اکثریت (در نظام سیاسی روسیه به کشورهای روسیه همراه با جبهه غرب نبودند، جهان اکثریت گفته می‌شود) جذاب خواهد بود.

افزایش میزان برگزاری جلسات مشترک میان تجار ایرانی و روسی:

آشنایی و تسلط بر نیازهای موجود در بازارهای صادراتی به عنوان یکی از اصلی ترین الزامات موفقیت در بازار روسیه به حساب می‌آید. این مهم باعث خواهد شد تا تجار پیش از ورود به بازار هدف نسبت به پتانسیل‌های موجود جهت ورود به یک بازار، روش‌های ورود، موانع و چالش‌های تجارت آگاه شوند. در همین راستا بازار روسیه به عنوان مهمترین و بزرگترین بازار کشورهای حوزه دریای خزر و اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورد توجه بسیاری از تجار و صادرکنندگان کالاها و خدمات در نظر گرفته شده است و شناخت آن از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد.

تشکیل و توسعه کنسرسیوم‌های صادراتی:

شرکت‌های ایرانی نیاز دارند تا به منظور کسب موفقیت در بازار روسیه در قالب کنسرسیوم‌های صادراتی به این بازار ورود پیدا کنند. یک کنسرسیوم صادراتی عبارت است از اتحاد اختیاری بنگاه‌ها که هدف آنها ارتقای کالا و خدمات اعضایشان در خارج بوده و موجب شود که به لطف عملیاتی مشترک صادرات تولیدات اعضا را تسهیل کند. اعضای کنسرسیوم می‌پذیرند که همکاری بین آنها باید بر رقابت بین شان غالب و تقدم داشته باشد تا به بازارهای کلیدی و تکنولوژی‌های پیشرفته دست یابند. یک کنسرسیوم صادراتی می‌تواند به صورت یک همکاری استراتژیک رسمی بین بنگاه‌ها، در میان مدت و بلندمدت در نظر گرفته شود، بدین صورت، کنسرسیوم به عنوان ارائه‌کننده خدمات در نظر گرفته شده که تخصص آن تسهیل ورود به بازارهای خارج است.

در دسته دوم راهبردهای حائز اهمیت مربوط به راهبردهای TW می‌باشد که در ادامه نوشتار حاضر این راهبردها مورد بررسی قرار گرفتند.

بهبود قوانین تجاری از طریق یکسان‌سازی و استانداردسازی آن با قواعد بین‌المللی:

در طی سال‌های اخیر با وجود بهبود فضای کسب و کار در ایران هنوز هم صادرات محصولات ایرانی در بازارهایی نظیر بازار روسیه در حد انتظار نبوده است. به اعتقاد برخی از کارشناسان بخشی از این مهم ناشی از عدم توجه به لزوم انطباق قوانین و استانداردهای داخلی با کشور روسیه می‌باشد. از همین روی به کارگیری برنامه‌ها و فرایندهای پیرامون انطباق با استاندارد کشور هدف در صنایع و حوزه‌های مختلف از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. اهمیت بکارگیری چنین رویکردهایی از آنجا نشأت می‌گیرد که آنها علاوه بر رونق صادرات می‌توانند به تجار و تولیدکنندگان ایرانی در انتخاب طرح‌های صادراتی و راهبردهای مناسب بازاریابی کمک کنند. در حال حاضر متولی این مقوله در کشور سازمان ملی استاندارد می‌باشد که دارای دو مأموریت مهم و اساسی می‌باشد.

۱- کنترل کیفی کالاهای صادراتی مشمول استاندارد اجباری و جلوگیری از صدور کالاهای نامرغوب به منظور

فراهم نمودن امکان رقابت با کالاهای مشابه خارجی و حفظ بازارهای بین‌المللی

۲- کنترل کیفیت کالاهای وارداتی مشمول استاندارد اجباری به منظور حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

داخلی و جلوگیری از ورود کالاهای نامرغوب خارجی.

در این میان با توجه به اینکه اجرای این ماموریتها به گمرکات فعال در سرتاسر کشور واگذار می‌شود؛ مقوله‌های مربوط به گمرک و سازمان استاندارد در یک بخش مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

تمرکز بر بازارها و مناطق کمتر توسعه یافته روسیه:

با وقوع جنگ روسیه و اوکراین و همچنین اعمال تحریم‌های ضد روسی جبهه‌ی غرب، دولت فدرال روسیه تصمیم به اتخاذ رویکردی جدید جهت توسعه تجارت خارجی خود گرفت. در این دیدگاه مناطق مختلف اقتصادی این کشور با توجه به سطح و کیفیت ایجاد همکاری با شرکای خارجی خود به سه گروه تقسیم شدند. گروه اول به مناطقی اختصاص پیدا می‌کند که از لحاظ پتانسیل اقتصادی یا توسعه روابط بین‌الملل در وضعیت نامناسبی قرار دارند. مناطقی نظیر چین، تولا، نوسیبیرسک، سامارا و کراسنودار به نوعی جز این دسته اول به حساب می‌آیند. گروه دوم شامل مناطقی می‌باشند که با وجود انجام پروژه‌های مشترک با طرفهای خارجی همچنان صحبت از شکل گرفتن روابط بین‌المللی قوی برای آنها زود است. در نهایت گروه سوم به مناطقی اختصاص پیدا کرد که به صورت فعالانه روابط تجاری بین‌المللی خود را تقویت کردند. در حال حاضر مناطقی نظیر مسکو، تاتارستان و باشقیرستان جز این دسته به حساب می‌آیند.

منطقه باشقیرستان یکی از ایالت‌های تشکیل دهنده فدراسیون روسیه می‌باشد. جمهوری باشقیرستان یکی از مناطق صنعتی و کشاورزی پیشرو در روسیه است. صنایع عمده این جمهوری شامل صنایع سوخت، مواد شیمیایی و پتروشیمی، تولید برق، فلزات و ماشین‌آلات، کالاهای مصرفی، کشاورزی و مواد غذایی است. مواد معدنی و مواد اولیه موجود در منطقه شامل نفت و گاز طبیعی (بیش از ۲۰۰ میدان)، معدن زغال‌سنگ، مس، روی، گوگرد، سرب، طلا، نقره، کادمیوم، سلنیوم، تلوریم است. این جمهوری یکی از مراکز تولید و فرآوری نفت است. مجتمع‌های سوخت و انرژی ۵۰ درصد حمل و نقل در جمهوری را از آن خود کرده‌اند.

بر اساس گزارش‌های منتشر شده از طرف آژانس ابتکارات استراتژیک روسیه رتبه ملی فضای سرمایه‌گذاری این جمهوری در طی ۵ سال اخیر از جایگاه شانزدهم به رتبه چهارم در کشور صعود کرده است.^۱ در واقع این گزارش نشان‌دهنده بهبود شرایط تجارت در این منطقه می‌باشد.

اخیراً در جریان تحولات اخیر و همچنین سفر رئیس جمهور باشقیرستان به ایران روابط ایران با این جمهوری در حوزه‌های اقتصادی، تجاری و فرهنگی توسعه پیدا کرده است.

در حال حاضر ایران پس از کشورهایی نظیر چین، قزاقستان، هلند، بلاروس، لتونی، ترکیه، هند، ازبکستان، فنلاند و آلمان از لحاظ توسعه روابط تجاری خود با این جمهوری در رتبه یازدهم قرار دارد. به طور کلی حجم روابط تجاری موجود حدود ۱۵۰ میلیون دلار است که بخش عمده آن نیز مربوط به صادرات از جمهوری باشقیرستان به ایران بوده است. البته لازم ذکر است که بر اساس برنامه ریزی‌های جدید میان ایران و این جمهوری مقرر شد که در کوتاه مدت میزان تمایل تبادلات تجاری بین آنها به رقم ۴۰۰ میلیون دلار برسد.

^۱ این نظرسنجی بر مبنای نظرات مجموعه‌ای از کارآفرینان در کشور روسیه بر اساس ۶۷ شاخص در چهار حوزه (محیط نظارتی، نهادهای تجاری، زیرساخت‌ها و منابع، حمایت از کسب و کارهای کوچک و متوسط) تهیه می‌گردد.

برقراری ارتباط با افراد صاحب نفوذ در روسیه:

بررسی نظام سیاسی حاکم بر روسیه نشان‌دهنده این واقعیت است که نه می‌توان آن را یک دموکراسی لیبرال از نوع غربی دانست و نه می‌توان آن را در زمره نظام‌های تمامیت‌خواه جای داد. در واقع از یک طرف در حالی که قدرت رئیس‌جمهور به اندازه‌ای زیاد است که تقریباً تمام اختیارات را از آن خود کرده اما وجود برخی از ساختارهای شبه دموکراسی مانند انتخابات، گروه‌ها، احزاب و جریان‌های سیاسی و گونه‌ای از گردش نخبگان سبب شده تا نتوان نظام حاکم بر روسیه را اقتدارگرایانه دانست.

در دسته سوم راهبردهای حائز اهمیت مربوط به راهبردهای SO^۱ می‌باشد که در ادامه نوشتار حاضر این راهبردها مورد بررسی قرار گرفتند.

توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی:

امروزه توانایی کشورها در عرضه خدمات فنی و مهندسی و اجرای طرح‌ها و پروژه‌های مختلف به عنوان یک عامل اساسی در توسعه مبادلات کشورها و تحکیم روابط تجاری و اقتصادی آنها به حساب می‌آید. خدمات فنی و مهندسی به عنوان مجموعه‌ای از رویکردها و ابزارهایی به حساب می‌آیند که با استفاده بهینه از منابع و عوامل تولید شامل سرمایه، مواد اولیه و نیروی انسانی امکان ارزش‌آفرینی در جامعه را فراهم می‌آورند. بر اساس تعریفی که در آیین‌نامه مقررات حمایتی دولت در خصوص صادرات خدمات فنی- مهندسی آمده؛ صادرات خدمات فنی و مهندسی عبارت است از صادرات مجموعه فعالیت‌های هدفدار مهندسی، تدارکات، اجراء، ساخت، تعمیر کالا و تجهیزات و ماشین‌آلات صنعتی، نصب و راه‌اندازی و نظارت و آموزش‌های مربوط، انتقال دانش فنی، فعالیت‌های نرم‌افزاری (مدیریت، طراحی، مشاوره، خدمات انفورماتیک)، مطالعات توسعه و نظایر آنها، به طوری که صدور کالای صرف محسوب نشود. به دلیل همین ارزش افزوده‌ای که در صادرات خدمات فنی و مهندسی پدید می‌آید؛ در حال حاضر برنامه‌ریزی برای افزایش سهم صادرات غیر نفتی از کل صادرات کشور و همچنین اصلاح ترکیب صادرات غیر نفتی به سمت صدور کالاها و خدمات با فناوری بالاتر (از جمله صادرات خدمات فنی و مهندسی) از رویکردهای اصلی در اسناد بالادستی کشور به حساب می‌آید. در طبقه‌بندی ارائه‌شده از طرف سازمان تجارت جهانی، خدمات به بخش‌های ۱۲ گانه آموزشی، مالی، اجتماعی، حمل و نقل، ارتباطات، توزیع، زیست‌محیطی، گردشگری و تفریحی، فرهنگی و ورزشی، خدمات فنی و مهندسی، تجاری و سایر خدمات تقسیم شده است.

بر اساس برآوردهای به عمل آمده ظرفیت صادرات خدمات فنی و مهندسی در کشور در سال در حدود ۲۰ میلیارد دلار می‌باشد که در بهترین حالت صادرات خدمات در کشور به ۴ الی ۵ میلیارد دلار رسیده است که این مهم نشانگر این واقعیت می‌باشد که در بهترین سالها نیز در این زمینه تنها از ۲۵ درصد ظرفیت کشور استفاده شده است. در این میان توجه به این نکته ضروری است که برای رسیدن به این هدف لازم است که بعضی از معضلات و مشکلات موجود در مسیر توسعه خدمات فنی و مهندسی از پیش رو برداشته شود. در ادامه نوشتار به برخی از این موارد اشاره خواهد شد.

¹ Strength- Opportunity

یکی از مهمترین مشکلات موجود مربوط به دریافت ضمانت‌نامه‌های بانکی برای شرکت‌های فنی مهندسی ایرانی خواهان حضور در مناقصه‌های بین‌المللی. به طور کلی اخذ ضمانت‌نامه‌های بانکی مناقصه‌های بین‌المللی در دو مرحله انجام می‌شود. یکی در زمان برگزاری مناقصه برای اخذ کار و پروژه و دیگری پس از موفقیت و برنده شدن در مناقصه و با هدف تضمین حسن انجام کار و دریافت پیش پرداخت است. این ضمانت‌نامه‌ها از چند مسیر می‌تواند صادر شود. یکی از مسیر ضمانت‌نامه‌های بانکی است که شرکت ارائه‌دهنده خدمات فنی-مهندسی بانک مورد اعتماد خود را معرفی می‌کند و از آن بانک با سپرده‌گذاری در بانک، ضمانت‌نامه دریافت می‌شود؛ اما بحث تحریم‌ها سبب شده تا شرکت‌های فنی-مهندسی ما نتواند بانک‌های داخلی را به عنوان بانک مورد اعتماد خود معرفی کند. البته در دنیا علاوه بر سیستم‌های بانکی، می‌توان از سیستم‌های بیمه‌ای هم برای ضمانت حسن اجرای پروژه‌های عمرانی استفاده شود؛ اما امکان استفاده از این روش نیز از سوی شرکت‌های بیمه گر ایرانی به دلیل بحث تحریم ها متوقف شده است.

در چنین شرایطی به عنوان جایگزین سیستم‌های ضمانت بانکی و بیمه‌ای، دولت می‌تواند از پیمان‌های دو یا چند جانبه با کشورها استفاده کند و با کشورهای مقصد، تفاهم‌نامه‌ای امضا کند که شرکت‌های ایرانی صادرکننده خدمات فنی مهندسی را از محل اعتبار ایران در آن کشورها تضمین می‌کند. به طور مثال ایران در روسیه مطالباتی بابت فروش محصولات کشاورزی دارد که دولت می‌تواند با طرف روسی تفاهم کند که ۲۰۰ میلیون دلار از آن بابت تضامین شرکت‌های فنی-مهندسی که از سوی دولت ایران معرفی شده‌اند؛ بلوکه شود. این شرکت‌ها هم از سوی مقابل در ایران معادل همان پول در بانک‌های ایرانی سپرده‌گذاری می‌کنند تا وارد گردش مالی بانک‌های ایران شود. در ادامه در هر مرحله‌ای که یک پروژه تکمیل و تحویل می‌شود، ۲۰۰ میلیون دلاری که روس‌ها از بدهی خود بابت خرید محصولات ایرانی از ایران بلوکه کرده‌اند، به پروژه‌های بعدی اختصاص می‌یابد که در عمل با ۲۰۰ میلیون دلار می‌توان حداقل ۱۰ میلیارد دلار تضامین بانکی برای شرکت در مناقصات و اخذ دیگر تضامین برای اخذ و اجرای پروژه‌های عمرانی را ارائه کرد.

یکی از مهمترین مشکلات موجود برای شرکت های ایرانی در زمینه صادرات خدمات فنی-مهندسی همانند مقوله صادرات کالاهای تولیدی مشکل کمبود ظرفیت مالی و اجرایی شرکت های ایرانی می‌باشد. در چنین حالتی بهتر است که شرکت های ایرانی به صورت کنسرسیوم وارد بازار کشور روسیه شوند. حتی در بعضی از موارد می‌توان با همراهی کنسرسیومی از شرکت های ایرانی و چینی چنین پروژه هایی را اجرا نمود.

به غیر از دو مورد بالا مواردی نیز نظیر لزوم آشنایی با مقررات، قوانین و سیاست‌های صادرات خدمات، توجه به تفاوت های فرهنگی و زبانی، برخورداری از تجربه کافی و برنامه‌ریزی دقیق برای تحویل پروژه، آگاهی با مسائل مربوط به ارز و انتقال ارز و ... از جمله مهمترین چالش های پیش روی شرکت های ایرانی جهت ورود به بازار روسیه می‌باشد.

بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود در مناطق آزاد تجاری:

بنا به تعاریف بین‌المللی، منطقه آزاد محدوده حراست‌شده بندری و غیر بندری است که از مشمول برخی از مقررات جاری کشور متبوع خارج بوده و با بهره‌گیری از مزایایی نظیر معافیت‌های مالیاتی، بخشودگی سود و عوارض گمرکی، عدم وجود تشریفات زاید ارزی، اداری و مقررات دست و پا گیر و همچنین سهولت و تسریع در فرآیندهای صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌نماید. رسولی‌نژاد و خداییان (۱۴۰۰) در تعریفی که از مفهوم مناطق آزاد ارائه نمودند عنوان کردند که از لحاظ جغرافیایی اقتصادی مناطق آزاد تجاری بخشی از قلمرو جغرافیایی یک کشور محسوب می‌شوند که خارج از محدوده فیزیکی، قانونی و اداری تاسیسات گمرکی آن کشور قرار دارند. به طور کلی هدف از توسعه و راه‌اندازی مناطق ویژه اقتصادی در کشورها تنوع بخشی و توسعه صادرات، بهبود فرایند و جریان جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و انتقال فناوری و دانش، افزایش درآمدهای عمومی دولت، افزایش جریان ورود گردشگر به داخل کشور، بهبود سطح اقتصاد کشور و استفاده از مزیت‌های اقتصاد رقابتی می‌باشد.

در ایران ایده تشکیل مناطق آزاد به دهه ۱۳۳۰ شمسی در بندر خرمشهر بازمی‌گردد. این بندر به‌عنوان بندر نگهداری کالا به سبکی شبیه به امروز به‌عنوان اولین نمونه آن در ایران مطرح‌شده و سپس در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ پیشرفت‌ها بیشتر شد و جزایر کیش و مینو با الهام از دبی که تجار ایرانی تحت‌تاثیر رونق تجارت در آن قرار گرفته بودند برای این هدف در نظر گرفته شدند.

با گذشت سال‌ها در حال حاضر در ایران به جهت آنکه یک سوم صادرات غیر نفتی کشور از طریق مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور انجام شده و بیش از ۷۰ درصد ترانزیت کشور به این مناطق اختصاص دارد و بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری خارجی که وارد کشور می‌شود در همین مناطق مستقر می‌شوند؛ این مناطق از جایگاه و اهمیت بسیار زیادی در کشور برخوردار هستند. با این وجود تصمیمات اتخاذ شده در خصوص مناطق آزاد در طی سال‌های اخیر فعالیت این مناطق را با مشکل روبرو کرده است.

به طور کلی هر مولفه حکومتی در بعد کلان ساختاری دارد که از سه جزء تشکیل شده است: مکتب، مدل و ابزار. برای مثال اقتصاد غرب پیرو مکتب لیبرالیسم است. تحت‌تاثیر این مکتب، مدل‌های اقتصادی بازار آزاد شکل می‌گیرند. این مدل‌ها ابزارها را می‌سازند. بانک، بورس، بیمه و مناطق آزاد از جمله مهم‌ترین ابزارهای این مدل هستند. در حال حاضر در کشور ما بدون توجه به مکاتب و مدل‌های این ابزارها تلاش می‌شود تا از آنها استفاده شود. در طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی تلاش شده تا مولفه‌های اقتصاد غربی بومی‌سازی شود. تلاشی که تاکنون کاملاً هم ناموفق بوده و خروجی آن رسیدن به یک ساختار اقتصادی است که نه ماهیت اسلامی دارد و نه ماهیت غربی. به همین دلیل کارکرد مناطق آزاد در ایران، فاصله بسیار زیادی نسبت به ماهیت اصلی آن دارند.

متأسفانه در طی سال‌های گذشته مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در کشور انحرافات قانونی زیادی نسبت به آنچه که در تئوری مناطق آزاد مطرح‌شده؛ داشته‌اند. در واقع تعمیم قوانین مالیاتی داخل کشور به مناطق آزاد سبب شده تا عملاً مشوق‌ها و مزیت‌های فعالیت کسب و کارها در مناطق آزاد در ایران بی‌اثر شود. در واقع این قوانین به جای حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی در مناطق آزاد با تصویب قوانین مختلف موجبات وهن قانون چگونگی اداره مناطق آزاد را به وجود آورده و ارکان قانونی حمایتی دیگر مناطق آزاد که اتفاقاً جزو قوانین بالادستی نیز محسوب می‌شوند

را نیز تضعیف کرده است. برای مثال در ماده ۱۱ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بر "توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به منظور انتقال فناوری‌های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و منابع مالی از خارج" تاکید شده که در عمل متاسفانه چنین نگاهی در قوانین مالیاتی موجود وجود ندارد. در چنین شرایطی متاسفانه در طی سالهای اخیر بخشی از سرمایه‌گذاران فعال در مناطق آزاد کشور سرمایه‌های خود را از مناطق آزاد خارج کرده و در سایر کشورها سرمایه‌گذاری می‌کنند.

در طی مصاحبه‌های صورت‌گرفته یکی از ایده‌هایی که مطرح شد و خوشبختانه در دولت سیزدهم هم نسبت به آن توجه شده، تشکیل منطقه آزاد مشترک با روسیه بوده است. در طی سال‌های اخیر کشور روسیه با توجه به ظرفیت‌های ارزشمند جغرافیایی خود در سرتاسر کشور مناطق ویژه اقتصادی را توسعه داده است که از این لحاظ توانسته تا به فرصت‌های صادراتی ارزشمندی دست پیدا کند. اما در عین حال توجه به این نکته ضروری است که پهناور بودن بازار روسیه سبب شده تا در کنار مقوله صادرات، مناطق آزاد و ویژه تجاری روسیه نگاه ویژه‌ای به بازار داخلی خود داشته باشند. در چنین شرایطی بسیاری از این مناطق ویژه اقتصادی فرصت ایده‌آلی جهت دسترسی به بازارهای داخل روسیه از طریق حمل و نقل دریایی و نیز حمل و نقل ریلی دارند. از طرف دیگر بر خلاف آنچه که متاسفانه در کشور ما رخ می‌دهد هر کدام از این مناطق تحت حمایت دولت فدرال دارای معافیت‌های مالیاتی و مشوق‌های سیاستی هستند. از طرف دیگر در کشور روسیه ایجاد انواع مناطق اقتصادی مشترک با سایر کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا در دستور کار قرار گرفته که می‌تواند به عنوان یک فرصت ایده‌آل برای کسب و کارهای ایرانی برای ورود به بازار روسیه به حساب بیاید.

در حال حاضر در مجموع ۴۵ منطقه ویژه اقتصادی فعال در کشور وجود دارد که به طور کلی در چهار دسته قابل تقسیم هستند.

۱- بیست و شش منطقه جز مناطق آزاد صنعتی و تولیدی هستند.

۲- هفت منطقه جز مناطق تکنولوژی و نوآوری محور هستند.

۳- ده منطقه جز مناطق آزاد گردشگری هستند.

۴- در نهایت دو منطقه نیز جز مناطق آزاد بندر محور هستند.

نکته قابل توجه در خصوص مناطق ویژه اقتصادی روسیه این است که تمامی آنها دارای زیرساخت‌های کاملاً جدید و مدرن می‌باشند و علاوه بر آن چندین مزیت رقابتی برای اجرای پروژه‌ها از جمله بومی‌سازی تولید در روسیه و ورود به بازار اوراسیا به تجارت ارائه می‌دهند که مواردی نظیر: حداقل موانع اداری، مشوق‌های مالیاتی و ترجیحات گمرکی و همچنین کاهش قیمت اجاره و خرید زمین را شامل می‌گردد.

از بین مناطق ویژه اقتصادی فعال در روسیه آنچه که بیش از همه مورد توجه ایران است، منطقه ویژه اقتصادی لوتاس^۱ در استان آستاراخان می‌باشد. این منطقه اقتصادی از سال ۲۰۱۴ به عنوان مرکزی برای تولید اجزای سازنده کشتی تاسیس شد و دارای مساحتی معادل ۹۹۱ هکتار می‌باشد. عمده فعالیت‌های صورت گرفته در این مرکز در صنایعی نظیر کشتی‌سازی، انرژی، کشاورزی و صنایع غذایی می‌باشد. از جمله دلایل اهمیت آن برای ایران قرار

¹ LOTUS SEZ

گرفتن آن در مسیر کریدور شمال- جنوب و همچنین قسمت شمالی جاده ابریشم می‌باشد (رسولی‌نژاد و خداین، ۱۴۰۰).

تشکیل باشگاه تحریمی‌ها:

در طی سال‌های اخیر با شدت گرفتن تحریم‌ها بر علیه جمهوری اسلامی ایران، راهبرد دور زدن تحریم‌ها با بهره‌مندی از مسیرهای غیر رسمی تجاری مورد استفاده قرار گرفته است. در طی این مدت با وجود اثربخشی این راهبرد، از لحاظ کارایی و افزایش هزینه‌هایی که برای کشور داشته، این ایده مورد بحث قرار گرفته و لذا در شرایط فعلی این نیاز وجود دارد که جمهوری اسلامی ایران به سمت راهبردهای بدیع با اثربخشی و کارایی بیشتر حرکت نماید. از این روی از اوایل دهه ۹۰ شمسی ایده‌ی تشکیل باشگاه تحریمی‌ها در درون کشور مطرح شد. بر این اساس تمامی کشورهایی که هدف تحریم‌های یک طرفه‌ی غرب قرار گرفتند؛ می‌توانند با تشکیل ساختاری منسجم مبتنی بر روابط برد-برد ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی و فناوری خود را با یکدیگر به اشتراک بگذارند.

در واقع در چنین شرایطی این کشورها تشکیل دهنده‌ی یک قطب در برابر هژمونی غرب خواهند بود. با تعبیر موازنه قدرت و کاهش قدرت و سلطه جهانی آمریکا، نه تنها زمینه‌های فشار و تحریم این کشور را از بین برده، بلکه آن را به فرصتی برای پیشرفت خود بدل نمایند. در نتیجه اگر در اثر اتحاد کشورهای آسیب‌دیده از تحریم و تجمیع قدرت ناشی از هم‌افزایی این کشورها، قطب جدیدی در جهان شکل بگیرد و موازنه قدرت این بار به نفع این قطب تغییر کند، آمریکا عناصر قدرت‌آفرینی و توان اعمال تحریم و نفوذ سیاسی و اقتصادی خود در دنیا را از دست خواهد داد.

در دسته چهارم راهبردهای حائز اهمیت مربوط به راهبردهای ST^۱ می‌باشد که در ادامه نوشتار حاضر این راهبردها مورد بررسی قرار گرفتند (قوامی، ۱۳۹۵ و احمدی و شمس اسفندآبادی، ۱۳۹۹).

توسعه حمل و نقل دریایی:

دو کشور ایران و روسیه به دلیل نزدیکی موقعیت جغرافیایی، وضعیت تقاضای موجود در بازار دو کشور، روابط گسترده سیاسی و اقتصادی، موافقت‌نامه‌های همکاری و منافع مشترک، شرایط بسیار مساعدی برای بهبود و توسعه همکاری‌ها در بخش دریایی دارند. در کنار همسایگی و همجواری دو کشور از طریق دریای خزر، هر دوی آنها در مسیر دالان‌های ترانزیتی بسیار مهم از جمله دالان شمال- جنوب قرار گرفته‌اند که زمینه را برای افزایش میزان مبادلات تجاری طرفین و ترانزیت کالا فراهم کرده است. موقعیت جغرافیایی ایران برای روسیه از آنجا نشأت می‌گیرد که کریدور بین‌المللی شمال- جنوب که قسمت اصلی آن از ایران عبور می‌کند؛ می‌تواند ارتباطات جاده‌ای، ریلی و دریایی روسیه را با کشورهای آسیایی برقرار سازد و از این طریق بستر مناسبی برای صادرات محصولات کشاورزی و پتروشیمی، ماشین‌آلات و کودهای شیمیایی از روسیه به بازار وسیع آسیا فراهم آورد. با این حال، در طول دو دهه پس از راه‌اندازی، کریدور شمال - جنوب به دلیل عدم سرمایه‌گذاری و اعمال تحریم‌ها علیه ایران پیشرفت نکرده است. اشتباهی روسیه برای چنین سرمایه‌گذاری پس از آغاز جنگ با اوکراین تغییر کرده است. دولت روسیه اکنون

¹ Strengths-Threats

به دنبال حل و فصل مشکلات لجستیکی ناشی از تحریم‌های جدید غرب و در نتیجه تغییر فعالیت‌های اقتصادی به سمت چین، جنوب شرق آسیا و خلیج فارس است. با این حال، بانک توسعه اوراسیا تحت حمایت روسیه تخمین می‌زند که تکمیل کریدور شمال - جنوب به سرمایه‌گذاری بیشتر از ۲۶ میلیارد دلار نیاز دارد. از لحاظ مسیر دریایی در حال حاضر مهمترین بنادر فعال در سمت دریای خزر در کشور روسیه عبارتند از: بندر ماخاچ‌قلعه^۱، اولیا^۲، آستاراخان، سولیانکا^۳ و لاگان^۴.

در این میان بندر سولیانکا از جایگاه ویژه‌ای برای جمهوری اسلامی ایران برخوردار است. از یک دهه پیش، خطوط کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران ۵۳ درصد از سهام سولیانکا را در آستاراخان خریداری کرده است. در این فرآیند، گروه خطوط کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران ۱۰ میلیون دلار در بندر سولیانکا سرمایه‌گذاری کرد. بخشی از این سرمایه‌گذاری که از طریق وام‌های بانکی روسیه تامین شده؛ صرف خرید یک کشتی با ظرفیت ۲۷۰ کانتینر شده است. اسکله‌ها و جاده‌های داخلی بندر نیز تعمیرات اساسی شده است. لازم به ذکر است که بخش اصلی تجارت دریایی ایران در دریای خزر با بندر سولیانکا است. بخش کوچکتري از این تجارت نیز به بندر ماخاچ‌قلعه اختصاص دارد.

همکاری ایران و روسیه در حوزه انرژی:

در طی سال‌های اخیر گاز طبیعی به دلیل اثرات کمتر زیست محیطی و قیمت مناسبی که داشته است؛ به عنوان یک کالای راهبردی به طور ویژه مورد توجه مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان آن قرار گرفته است. از این رو کشورهایی نظیر جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه به دلیل برخورداری از این موهبت به آن توجه ویژه‌ای نمودند. بر اساس آمارهای رسمی منتشر شده ایران با برخورداری از حدود ۳۳.۲ تریلیون متر مکعب از ذخایر اثبات شده گاز جهان و سهمی حدود ۱۸ درصد جایگاه دوم را در میان دارندگان ذخایر عمده گازی جهان به خود اختصاص داده است. از لحاظ تولید نیز ایران اکنون پس از آمریکا و روسیه رتبه سوم تولید گاز در جهان را در اختیار دارد. در زمان حاضر شرکت ملی نفت ایران از ۲۳ میدان گازی در کشور به طور متوسط روزانه به میزان یک میلیارد و ۴۰ میلیون مترمکعب گاز تولید می‌کند که حدود ۹۸۰ میلیون آن را جهت توزیع در شبکه مصرف به شرکت ملی گاز تحویل می‌دهد. با این وجود در طول یک دهه اخیر به دلیل اعمال تحریم‌های ظالمانه در حوزه‌های اکتشاف، استخراج، فراوری، فروش، انتقال و... بر علیه ملت ایران، امکان استفاده از این مزیت خدادادی میسر نگردید (میرفخرایی، رحیمی و سفیدی، ۱۳۹۶، خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۱).

از طرف دیگر روسیه با تولید ۶۱۸ میلیارد متر مکعب گاز ۲۰۲۲ به عنوان دومین تولید کننده برتر گاز طبیعی در جهان شناخته می‌شود. این در حالی است که در جریان حمله روسیه به اوکراین و خودداری برخی از خریداران گاز طبیعی از اوکراین میزان صادرات گاز طبیعی در روسیه کاهش پیدا کرده و به همین دلیل میزان تولید آن در روسیه نسبت به سال ۲۰۲۱ با کاهشی معادل ۸۴ میلیارد متر مکعبی مواجهه بوده است. علاوه بر این، بر اساس برآوردهای

¹ Makhachkala

² olya

³ Solyanka

⁴ Lagan

سازمان زمین شناسی ایالات متحده در سال ۲۰۱۱، روسیه احتمالا دارای بیشترین حجم ذخایر گاز طبیعی کشف نشده، ۶.۷ تریلیون متر مکعب دیگر است. بر اساس بررسی‌های صورت گرفته در حال حاضر روسیه میزان ۴۶۰ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی تولیدی خود را در داخل مصرف می‌کند و مقدار مازاد را صادر می‌نماید. در همین راستا یکی از دیدگاه‌هایی غلطی که در خصوص روابط گازی موجود میان ایران و روسیه وجود دارد، این است که این دو کشور به عنوان رقیب یکدیگر در این عرصه شناخته می‌شوند و به دنبال تضعیف جایگاه یکدیگر در این بازار هستند. نکته قابل توجه این است که متأسفانه چنین دیدگاهی در بسیاری از پژوهش‌های مورد استقبال واقع شده است (جعفری و ملکی، ۱۳۹۹؛ حلالخور و سعیدی‌راد، ۱۴۰۰؛ خسرو؛ عزتی و سرور، ۱۳۹۷ و ...). با این حال چنین دیدگاهی از چند منظر دچار شک و تردید خواهد بود. در وهله اول اینکه اگر روسیه و ایران به‌عنوان صاحبان عمده گاز، چنانچه فعالیت‌ها و برنامه‌های خود را در بازارهای مشترک از طریق رقابت برای کسب سهم بیشتر، استوار کنند، هر دو کشور باید لزوماً در یک هزینه متوسط بالا، تولید کنند. در این صورت انگیزه کاهش هزینه و در نتیجه کاهش قیمت جنگ اقتصادی بین دو تولیدکننده ایجاد می‌شود و نتیجه مشخص آن بیرون راندن یکی از تولیدکنندگان از بازار خواهد بود. تکیه کشورها بر درآمد حاصل از صادرات گاز در بلندمدت وضع را به ضرر تولیدکنندگان رقم خواهد زد.

از طرف دیگر توجه به این نکته ضروری است که در حال حاضر ایران از لحاظ زیرساخت‌های تولید، حجم تولید، ظرفیت صادرات و همچنین توان لجستیکی امکان صادرات گاز طبیعی به کشورهای حوزه اتحادیه اروپا را ندارد. برای مثال از لحاظ بحث ظرفیت تولید بخش عمده‌ای از تولیدات داخلی صرف مصرف داخلی می‌شود و بخش اندکی از آن نیز به کشورهای عراق و ترکیه صادر می‌شوند و عملاً هیچگونه مازادی برای صادرات گاز طبیعی به اتحادیه اروپا وجود ندارد. در واقع با وجود آنکه ذخایر اثبات شده گازی دو کشور ایران و روسیه شبیه به هم است اما تفاوت معناداری میان میزان تولید و صادرات گاز طبیعی بین دو کشور وجود دارد (میرفخرایی، رحیمی و سفیدی، ۱۳۹۶:۱۷۹).

دلیل دیگر تمایل دو طرف برای برقراری همکاری راهبردی با یکدیگر به تفاهم‌نامه نفتی ۴۰ میلیارد دلاری ایران و روسیه (شرکت گازپروم) باز می‌گردد. تفاهم‌نامه شرکت ملی نفت ایران و شرکت گازپروم شامل ۶ محور است که عبارت‌اند از: ۱- سرمایه‌گذاری در توسعه میادین نفتی و گازی ۲- سرمایه‌گذاری جهت تکمیل پروژه نیمه‌تمام ایران-ال.ان.جی^۱، تعریف پروژه‌های جدید ال.ان.جی شناور و ال.ان.جی کوچک مقیاس ۳- سوآپ گاز^۲ ۴- سوآپ فرآورده نفتی ۵- احداث خطوط فشار قوی صادراتی ۶- انتقال فناوری و تکنولوژی مربوط به نفت و گاز. البته با وجود گذشت حدود یک سال از این تفاهم‌نامه هنوز هم هیچ قراردادی ذیل آن به امضا نرسیده است. پیش از این نیز یک قرارداد ۴ میلیارد دلاری بین ایران و روسیه به منظور توسعه ۷ میدان نفتی با سرمایه‌گذاری روس‌ها

¹ Gazprom

² Iran LNG

^۳ معنی لغوی سوآپ این است که دولت یا بخش خصوصی، نفت یا گاز را در یک مرز کشور از همسایگان دریافت می‌کنند و در مرز دیگر به افراد مورد نظر آنان تحویل می‌دهند. مهم‌ترین مزیت سوآپ را می‌توان اثبات امنیت و توانایی کشور در انتقال انرژی دو کشور مختلف دانست. سوآپ با ترانزیت و انتقال گاز با خط لوله تفاوت دارد.

به امضا رسیده و در مرحله اجرا قرار دارد. البته لازم به ذکر است که این قراردادها هیچ ارتباطی با تفاهم‌نامه ۴۰ میلیارد دلاری ندارند و در بستری متفاوت دنبال می‌شوند.

یکی دیگر از بسترهای توسعه همکاری میان ایران و روسیه به بررسی امکان خرید و سوآپ گاز روسیه از طرف ایران باز می‌گردد. در حال حاضر زیرساخت واردات سالانه ۳۰ میلیارد متر مکعب گاز روسیه از دو مسیر آذربایجان و ترکمنستان برای ایران وجود دارد. تهران می‌تواند با خرید این گاز با قیمت مناسب و استفاده از آن در استان‌های شمالی، گاز خود را به جای صرف هزینه و انتقال به شمال، از جنوب (محل تولید) و با قیمت بالاتر به کشورهای مثل پاکستان و عمان صادر کند و یا حجم صادرات گاز به کشور عراق و ترکیه را افزایش دهد. در رابطه با تخمین درآمدهای ارزی کشور از رهگذر این سیاست باید گفت تنها با خرید و جایگزینی گاز روسیه به جای گازوئیل، طبق آمار بورس انرژی، حتی در صورتی که فقط ۱۵ درصد از گاز مازاد روسیه برای تامین نیروگاه‌های ایران و جلوگیری از سوزاندن سوخت مایع استفاده شود، درآمد ۶ میلیارد دلاری نصیب کشور خواهد شد. این رقم به غیر از درآمد حاصل از سوآپ گاز روسیه و برداشت سهم ترانزیتی ایران است.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- احمدی، حسین و شمس اسفندآبادی، علی. (۱۳۹۹). الگوی راهبردی دیپلماسی تجاری ج.ا.ایران با توجه به جنگ اقتصادی (تحریم اقتصادی)، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و تجارب کشورهای منتخب، *مجله اقتصاد دفاع و توسعه پایدار*، ۵ (۱۷)، ۱۰۵-۱۳۳.
- الهویی، نوید. (۱۴۰۱). چشم انداز همگرایی راهبردی روسیه و جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه آینده‌پژوهی راهبردی*، ۲ (۱)، ۱۱۵-۱۳۶.
- اخباری، محمد و قلی‌زاده، صدیقه. (۱۳۹۴). ثبت اقتصاد کلان در رویکرد اقتصاد مقاومتی، *فصلنامه روند*، ۲۲ (۷۱)، ۷۸-۵۵.
- اکبری مقدم، بیت اله، و کشاورزقاسمی، علی رضا. (۱۳۹۷). مولفه های اخلاقی در ساختار مدل تجاری بین ایران و روسیه. *پژوهش های اخلاقی (انجمن معارف اسلامی)*، ۹ (۲)، ۳۳-۴۸.
- آجیلی، هادی. (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی در نظام اقتصاد سیاسی جهانی، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، ۹ (۲۴)، ۱۰۵-۸۷.
- بزرگی، وحید و عابدین، محمدرضا. (۱۳۷۸). چارچوبی برای بررسی و تدوین دیپلماسی تجاری در دوران جهانی شدن و وابستگی متقابل، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، ۲۴۷ و ۲۴۸، ۱۴۸-۱۶۱.
- جعفری، علی اکبر و ملکی، ماری. (۱۳۹۹). معادله سیاست خارجی ایران و روسیه در معمای انرژی خزر، *فصلنامه علمی سیاست جهانی*، ۹ (۴)، ۱۰۱-۱۳۳.
- جعفری، علی اکبر، و ذوالفقاری، وحید. (۱۳۹۲). روابط ایران و روسیه، همگرایی یا واگرایی؟. *مطالعات اوراسیای مرکزی*، ۱۲ (۱)، ۲۱-۴۰.
- حافظیه، علی اکبر؛ گلی، یونس و علمی مقدم، مصطفی. (۱۳۹۶). شناسایی عوامل موثر بر متنوع سازی صادرات به عنوان سیاست مطلوب اقتصاد مقاومتی، *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۰ (۷۵)، ۱۲۱-۱۴۶.
- حدادی، مهدی. (۱۳۸۹). مقایسه مفهوم و کارکرد نظام عمومی در نظام حقوق بین الملل با نظام های حقوقی ملی، ۷ (۱۶)، ۱۵۷-۱۸۴.
- حلالخور، مهرداد و سعیدی راد، آرش. (۱۴۰۰). ایران- اوکراین در دوران بحران و تاثیر آن بر روابط با روسیه، *دو فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل*، ۵ (۱۰)، ۷۵-۹۸.
- حیدریان دولت آبادی، محمدجواد، و مظاهری کوهانستانی، رسول. (۱۳۹۸). شروط مندرج در موافقت نامه های دو جانبه سرمایه گذاری جمهوری اسلامی ایران. *بررسی مسائل اقتصاد ایران*، ۱۶ (۱)، ۱۰۹-۱۳۰.
- خبرگزاری تسنیم. (۷ دی ۱۴۰۱). ثبت رکورد جدید در تولید گاز کشور/ تولید روزانه گاز ایران به ۱۰۴۰ میلیون مترمکعب رسید، قابل دسترس در

- خسرو، صادق؛ عزتی، عزت اله و سرور، رحیم. (۱۳۹۷). تاثیر همکاری نظامی ایران و روسیه بر تحولات ژئوپلیتیک منطقه ای ایران، نشریه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰(۳)، ۷۵-۸۹.
- ذراتی، ماشاالله. (۱۴۰۲). واکاوی پیامدهای امنیتی و اقتصادی عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، فصلنامه اقتصاد دفاع و توسعه پایدار، ۸(۲۷)، ۱۰۹-۱۲۶.
- رسولی نژاد، احسان و خدایین، زهرا. (۱۴۰۰). ژئواکونومی و توسعه اقتصادی در فدراسیون روسیه، ایران، تهران: چاپ و نشر بازرگانی.
- رسولی نژاد، احسان. (۱۳۹۶). بررسی جهانی الگوی اقتصاد مقاومتی: مطالعه موردی کشور روسیه و ایران. فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان، ۵، ۴۱-۶۰.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا و فرحمنده، سارا. (۱۴۰۱). جنگ روسیه - اوکراین و آینده نظم بین‌المللی، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۸(۱۱۸)، ۸۷-۱۱۳.
- سمیعی‌نسب، مصطفی. (۱۳۹۳). دیپلماسی اقتصادی، راهبرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی در منظومه اقتصاد مقاومتی، فصلنامه آفاق امنیت، ۷(۲۵)، ۱۱۵-۱۴۷.
- سیمبر، رضا و غلام نیا، هادی. (۱۴۰۰). دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (مورد همکاری های تعرفه ای)، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۷(۱۱۳)، ۱-۲۰.
- صابری، رحمت؛ حسین قلیپور، طهمورث و آقازاده، هاشم. (۱۳۹۷). روابط تجاری ایران و روسیه؛ راهبردی برای توسعه تجارت غیر نفتی، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌المللی، ۱(۲۷)، ۲۸۱-۳۱۲.
- صمصامی، حسین و مظفری، قاسم. (۱۴۰۲). بررسی عوامل موثر بر تمرکز صادرات بر حسب کالایی و کشوری با تاکید بر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، فصلنامه اقتصاد دفاع و توسعه پایدار، ۸(۲۷)، ۵۵-۷۶.
- طغیانی، مهدی. (۱۳۹۵). مبانی نظری دفاع اقتصادی. تهران: انتشارات نیلوفران.
- عبدی، مسعود؛ فرجی راد، عبدالرضا و قربانی نژاد، ریواز. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی مفهوم روابط استراتژیک و روابط جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه، فصلنامه پژوهش های جغرافیای سیاسی، ۳(۱)، ۱۷۳-۱۴۷.
- قوامی، سیدحسن. (۱۳۹۵). ضرورت و کارکردهای پیمان های دو یا چندجانبه ارزی در شرایط تهدید و تحریم اقتصادی. آفاق امنیت، ۹(۳۱)، ۰-۰.
- کولایی، الهه و عابدی، عقیقه. (۱۳۹۶). فراز و فرود روابط ایران و روسیه ۱۹۹۰-۲۰۱۶، فصلنامه روابط بین‌الملل، ۱۰(۴۰)، ۱۳۵-۱۶۴.
- کولایی، الهه و کاویانی فر، پیمان. (۱۴۰۰). تاثیر عوامل بین المللی بر روابط اقتصادی ایران و روسیه، فصلنامه سیاست جهانی، ۱۰(۳)، ۶۳-۸۴.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران، (۱۴۰۳)، آمار تجارت خارجی، قابل دسترسی در آدرس:

https://www.irica.ir/web_directory/html\B%AD%YA%AD%85%9D%2A%8%D

- مرادی، ماریا؛ صادقی جگرلویی، تورج؛ کمری ریخک، مینا و فتحی مهکی، محسن. (۱۳۹۵). تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی. *دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.*
- موسوی، سید رسول. ۱۳۹۷. روابط نظامی ایران و روسیه (از قاجار تا پهلوی)، *فصلنامه تاریخ روابط خارجی، ۱۹(۷۴)، ۱-۱۹.*
- میرفخرایی، سیدحسین؛ رحیمی، امید، و سفیدی کاسین، آر.ش. (۱۳۹۶). چشم انداز پسابرجام روابط گازی ایران و روسیه در الگوی مشارکت راهبردی. *مطالعات روابط بین الملل (پژوهشنامه روابط بین الملل)، ۱۰(۳۸)، ۱۸۴-۱۵۵.*
- ناجی میدانی، علی اکبر و عبداللهی، اعظم. (۱۳۹۴). جایگاه اقتصاد مقاومتی در اقتصاد اسلامی. *همایش ملی اقتصاد مقاومتی، چالش ها، واقعیت ها، راهکارها.*
- نصرآبادی، داود و موسویان، سید مهدی. (۱۴۰۲). الگوی راهبردی دفاع غیرعامل اقتصادی در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی، *فصلنامه اقتصاد دفاع و توسعه پایدار، ۸(۲۸)، ۵۳-۸۲.*

منابع لاتین

- Cooper, R. N. (1985). Economic interdependence and coordination of economic policies. *Handbook of international economics*, 2, 1195-1234.
- www.countryeconomy.com, (2024). Retrieved from: <https://countryeconomy.com/countries/compare/iran/russia>.
- Doyle, M. W. (1986). Liberalism and world politics. *American political science review*, 80(4), 1151-1169.
- Ghadbeigy, Z. (2017). The Future of Cooperation of Iran and Russia in the Field of Security and Defense. *Global Journal of Political Science and Administration*, 5(3), 1-12.
- Givargizova, L. S. (2023). Prospects for trade and economic relations between Russia and Iran in the framework of introducing digital technologies: stablecoin. *Государственная служба*, 25(4 (144)), 100-109.
- Hirschman, A. O. (2013). *The passions and the interests: Political arguments for capitalism before its triumph*. Princeton university press.
- Karami, J., Rasoulinezhad, E., & Shokri, S. A. (2019). Discussion on Russia-Iran bilateral trade in the modern Era with emphasis on Russia's economy. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 3(1), 161-198.
- Keohane, R. O., & Nye Jr, J. S. (1987). Power and interdependence revisited. *International organization*, 41(4), 725-753.
- Mahlstein, K., McDaniel, C., Schropp, S., & Tsigas, M. (2022). Estimating the economic effects of sanctions on Russia: an allied trade embargo. *The World Economy*, 45(11), 3344-3383.

- Mansfield, E. D., & Pollins, B. M. (Eds.). (2009). *Economic interdependence and international conflict: New perspectives on an enduring debate*. University of Michigan Press.
- Olena, S. (2020). Economic sanctions against Russia: assessing the policies to overcome their impact. *Экономика региона*, 16(4), 1115-1131.
- Polachek, S. W. (1980). Conflict and trade. *Journal of conflict resolution*, 24(1), 55-78.
- Rasoulinezhad, E., & Popova, L. (2017). An estimation of the impact of economic sanctions and oil price shocks on Iran-Russian trade: Evidence from a gravity-VEC approach. *Iranian Economic Review*, 21(3), 469-497.
- Tollison, R. D., & Willett, T. D. (1973). International integration and the interdependence of economic variables. *International Organization*, 27(2), 255-271.
- Waltz, K. N. (1970). the myth of national interdependence, *The international corporation asyposium*, 205-223.